

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Informační věda a knihovnictví

Bakalářská práce

David Richter

Historie a úroveň soutěže o nejkrásnější české knihy roku z pohledu hodnotící
komise a reakcí v dobovém tisku

*History and quality of the Most Beautiful Czech Book Contest from the point of
view of evaluation committee and responses of period press*

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Alena Petruželková

Poděkování

Tímto bych chtěl upřímně poděkovat Mgr. Aleně Petruželkové za ochotu a trpělivost při vedení mé práce. Po dobu psaní mi předávala zkušenosti a doporučení, která jsem bezezbytku využil. Děkuji také zaměstnancům Národní knihovny České republiky a Památníku národního písemnictví za projevenou dobrou vůli během mého bádání v archivních materiálech.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

David Richter

Abstrakt:

Tato práce se zabývá porovnáním jednotlivých ročníků soutěže Nejkrásnější české knihy roku mezi lety 1966 až 1990 s ohledem na celkový stav československé knižní grafiky, typografie a polygrafie. Sumarizace historického vývoje je provedena analýzou dobových periodických publikací odborného i laického charakteru. Práce je rozdělena na teoretický úvod k problematice s přesahem k historickým souvislostem, samotnou analýzu reflexí soutěžních ročníků a na stručné představení tří výrazných osobností knižní grafiky a typografie druhé poloviny 20. století Oldřicha Hlavsy, Milana Hegara a Jiřího Rathouského.

Klíčová slova:

Soutěž o nejkrásnější české knihy roku, typografie, polygrafie, úroveň knižní produkce, Arno Šánka, normalizace, Oldřich Hlavsa, Milan Hegar, Jiří Rathouský, Památník národního písemnictví, Ministerstvo kultury ČSR, Matica slovenská, Slovenské ústredie knižnej kultúry

Abstract:

This bachelor thesis deals with the Most Beautiful Czech Book Contest press evaluations between 1966 and 1990, also regarding the overall quality of Czechoslovak book design, typography and polygraphy. Summarization of the historical development is carried out by analyzing contemporary specialized and nonspecialized periodicals. The work is divided into theoretical and historical context of the issue, the analysis itself and a brief biographical introduction to Oldřich Hlavsa, Milan Hegar and Jiří Rathouský, the three masters of Czechoslovak book design and typography.

Keywords:

The Most Beautiful Czech Book Contest, typography, polygraphy, quality of book production, Arno Šánka, normalization, Oldřich Hlavsa, Milan Hegar, Jiří Rathouský, The Museum of Czech Literature, Czechoslovak Ministry of Culture, Matica slovenská, Office of Slovak Book Culture

Identifikační záznam:

RICHTER, David. *Historie a úroveň soutěže o nejkrásnější české knihy roku z pohledu hodnotící komise a reakcí v dobovém tisku*. Praha, 2016. 41 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Alena Petruželková.

Vedoucí bakalářské práce:

Oponent bakalářské práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Obsah

1	Úvod	7
2	Soutěž o nejkrásnější knihu roku v historických souvislostech	7
3	Výňatky z řádu celostátní soutěže Nejkrásnější knihy roku, 1972	8
4	Československá knižní kultura mezi dekádami	9
4.1	Trendy a události v československé knižní kultuře v letech 1965 až 1970	9
4.2	Trendy a události v československé knižní kultuře v letech 1970 až 1979	10
4.3	Trendy a události v československé knižní kultuře v letech 1980 až 1989	11
4.3.1	Polygrafická a typografická úroveň české knihy v roce 1982	11
5	Reflexe ročníků soutěže o nejkrásnější knihy roku	12
5.1	Nejkrásnější knihy roku 1965	12
5.2	Nejkrásnější knihy roku 1966	15
5.3	Nejkrásnější knihy roku 1967	17
5.4	Nejkrásnější knihy roku 1968	19
5.5	Nejkrásnější knihy roku 1969	19
5.6	Nejkrásnější knihy roku 1972	20
5.7	Nejkrásnější knihy roku 1975	22
5.8	Nejkrásnější knihy roku 1978	22
5.9	Nejkrásnější knihy roku 1979	23
5.10	Nejkrásnější knihy roku 1980	24
5.11	Nejkrásnější knihy roku 1982	25
5.12	Nejkrásnější knihy roku 1983	25
5.13	Nejkrásnější knihy roku 1984	26
5.14	Nejkrásnější knihy roku 1985	27
5.15	Nejkrásnější knihy roku 1989	28
6	Osobnosti soutěže Nejkrásnější knihy roku v souvislostech	29
6.1	Oldřicha Hlavsa: grafik, typograf, porotce	29
6.2	Estetika Milana Hegara	30
6.3	Jiří Rathouský a české knižní umění	31
7	Závěr	32
8	Galerie obálek oceněných knih	34
9	Použitá literatura	39

1 Úvod

Současná podoba soutěže o nejkrásnější české knihy roku¹, kladoucí si za cíl širšímu obecenstvu přiblížit kvalitu aktuální knižní produkce, má v českém a slovenském knižním průmyslu a estetice své místo již od roku 1965. Úplně první ročník soutěže se uskutečnil již v roce 1928 a to z iniciativy bibliofila Arno Šaňky. Ve své práci se věnuji reflexi této soutěže a to jak z pohledu odborných hodnotících komisí, tak článků v dobovém tisku.

V 60. letech 20. století, které byly i v rámci ideového vývoje soutěže kritickým mezníkem, působilo na poli československé knižní estetiky mnoho osobností, které využily své výtvarné kvality pro pozvednutí umělecké úrovně československé knižní produkce. Mezi jinými zvučnými jmény oné doby jmenujme např. Jiřího Balcara, Oldřicha Hlavsu, Stanislava Kolíbalu, Danu Puchnarovou, Zdenka Seydla či Jiřího Schmidta.

Metodou této práce bude na základě rešerše oborově specializovaných i nespecializovaných periodik (Typografia, Panorama, Čtenář, Slovenské prehľady, soutěžní katalogy vydané Ministerstvem kultury ČSR) porovnat recenze jednotlivých ročníků soutěže a tím vysledovat širší tendence ve vývoji knižní kultury. Nespecializovaná periodika jsou do práce započítána zejména kvůli historickému kontextu. Do rozsahu práce nebudou započítány reflexe všech zkoumaných ročníků soutěže, nýbrž pouze takové, které mají vyšší výpovědní hodnotu o dotčeném období a nejsou výrazněji repetitivní.

2 Soutěž o nejkrásnější knihu roku v historických souvislostech

Koncem 19. století vzrůstala v českém kulturním prostoru potřeba po kvalitnější knižní úpravě. Z iniciativy Zdenky Braunerové, významné české grafičky a malířky, vznikají první kritické statě vztahené k tehdejší nepříliš kvalitní nakladatelské činnosti, formované především praxí v německojazyčném prostředí. Konkrétně se tato kritika týkala nevalné grafiky a špatného technické přípravy knih a nekvalitního papíru, na který byly knihy tištěny. Roku 1908 je založen Spolek českých bibliofilů, kladoucí si za cíl vytvořit „krásnou knihu“ podle tehdejších mezinárodních měřítek. Smysl činnosti spolku od počátku reprezentovala následující formulace:

„...buditi a pěstovati lásku k vzácným a krásným knihám a tiskům se zvláštním zřetelem k umělecké grafice a vazbě knih, jakož i všem ostatním uměním - a napomáhati k jejich rozšiřování.“²

V čele tohoto spolku od počátku stály významné osobnosti české knižní kultury. Prvním jejich vydaným tiskem byl Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské, s výzdobou Adolfa Kašpara a typografickým návrhem doyenů českého „černého umění“ Karlem

¹ Název soutěže se během jejího historického vývoje proměňoval. V této práci proto nejčastěji užíváme názvově neutrální referenci „soutěž o nejkrásnější knihy roku“.

² ŠMEJKAL, Václav. 60 let spolku českých bibliofilů. Čtenář. Praha: Orbis, 1968, 20(12), 412-414.

Dyrynkem. Následovaly Slezské písně upravené Vojtěchem Preissigem a Pohádka o caru Saltanovi od Alexandra Puškina, v úpravě Václava Hugo Brunnera. Činnost spolku byla často ovlivňována vnějšími okolnostmi a během bojů první světové války došlo k jejímu přerušení. Obnova spolku v poválečných letech probíhala jen zvolna, ovšem jeho členská základna se rozrůstala. V tomto období stoupal význam Průmyslové tiskárny, spjaté nejen se SČB, ale i se Soutěží o nejkrásnější knihu roku. Po několika obměnách ve vedení vstoupil spolek do vrcholného období, datované především třicátými léty 20. století. V té samé době byla se SČB spjata zvučná jména mistrů typografů, písmařů a bibliofilů, mající přímý vliv na formování československé knižní estetiky v následujících desetiletích. Například uvádíme Methoda Kalába, Oldřicha Menharta, Rudolfa Hálu, dále novou generaci výtvarníků Cyrila Boudu, Václava Maška, Jana Konůpka a zejména Karla Svolinského.

Soutěž o třicet nejkrásnějších knih roku, předchůdkyně dnešní Soutěže o nejkrásnější české knihy roku, byla pořádána od roku 1928 a Spolek českých bibliofilů byl s touto soutěží od počátku úzce provázán. Cena Arna Šánky pro mladé grafiky a typografy dodnes nese jméno původního iniciátora dnes tradiční soutěže. Tato soutěž byla organizována až do nacistické okupace, poté přerušena na dlouhá léta. Není bez zajímavosti, že její osud byl do jisté míry odrazem osudu Spolku českých bibliofilů, jehož činnost nenašla své původní uplatnění ani v poválečných letech. Situace nedoznala zlepšení ani po roce 1948, kdy v rámci kolektivizačního úsilí a pokusů o „zmasovění“ kultury docházelo ke značným omezením činnosti spolku, jemuž hrozil zánik. Až na samotném konci padesátých let, po navázání spolupráce mezi SČB a Památníkem národního písemnictví, dochází k oživení snah o obnovení soutěžní tradice. Soutěž o nejkrásnější knihy roku je reorganizována a pod patronátem Českého komitétu knižní kultury funguje následující čtyři roky, než je opět přerušena. Důvody tohoto přerušení několikrát, reflektované dobovými osobnostmi české knižní kultury, uvádíme v dále v této práci. V roce 1965 je soutěž obnovena natrvalo.

3 Výňatky z řádu celostátní soutěže Nejkrásnější knihy roku, 1972

Následující soutěžní řád byl schválen direktoriem soutěže dne 19. prosince 1972³⁴:

1. Soutěž o Nejkrásnější knihy roku je celostátní soutěž, kladoucí si za cíl zhodnotit knižní produkci předcházejícího roku. Cílem této soutěže je zvyšovat výtvarnou i technickou úroveň knižní produkce v Československu.
2. Organizátorem soutěže je Ministerstvo kultury ČSR - odbor knižní kultury, Slovenské ústredie knižnej kultúry, Památník národního písemnictví a Matica slovenská - Pamätník slovenskej literatúry.
3. Do soutěže budou přijaty neperiodické publikace knižního charakteru, vytištěné v Československu a za spolupráce domácích umělců.

³ Řád je aktuální k červnu 1973. Podoba soutěžního řádu se během desetiletí proměňovala.

⁴ Řád celostátní soutěže o nejkrásnější knihy roku. Typografia. 1973, **72**(6), 216.

4. První kolo komisí provedou národní komise v Praze a Bratislavě. Každá komise je 7členná. Druhé kolo je hodnoceno porotou, zasedající střídavě v Praze a Bratislavě.
5. Knihy budou zařazeny do jedné z těchto skupin: politická literatura, odborná literatura, krásná literatura, dětská literatura, publikace o výtvarném umění a obrazové publikace, práce začínajících výtvarníků
6. Nejhodnotnější knihy budou vyznamenány cenami, skládajícími se z diplomu a příslušné peněžní odměny.
7. Památník národního písemnictví uděluje cenu Arna Šánky za nejlepší studijní práce studentům výtvarných a polygrafických škol.
8. Zasedání poroty se jako pozorovatelé zúčastní hosté ze socialistických zemí.

4 Československá knižní kultura mezi dekádami

4.1 Trendy a události v československé knižní kultuře v letech 1965 až 1970

Vlivem uvolňujících se politických poměrů v druhé polovině 60. let vzrůstá v odborných kruzích potřeba reflektovat neutěšené poměry v československé knižní produkci. Významnou a v konečném důsledku ojedinělou diskuzní platformou pro aktuální trendy knižní estetiky se stává časopis Typografia. Vzniká požadavek na konkurenceschopnější tvorbu, která by obstála i na zahraničních soutěžích. Výtvarně vzato, soutěžní publikace jednotlivých ročníků soutěže o nejkrásnější knihy roku mají sice vzestupnou kvalitativní tendenci, ale technologické zpracování knih stále zaostává. Stálým předmětem kritiky je nedostatečná kvalita tisku, monopolizace výroby jednotlivých položek pro potřeby knižního průmyslu (např. papíru) nebo . I z těchto důvodů se nedá hovořit o komplexní kvalitě knižních úprav, běžných v prvorepublikovém období. Patrný je rozdíl mezi publikacemi určenými pro domácí a zahraniční trh. Knihy určené na vývoz reprezentuje zejména nakladatelství Artia, jež má přístup ke kvalitnějšímu materiálu a na jehož produkci se tato skutečnost odráží. Nevýhodou v očích porotců je ovšem opakované podléhání Artie „tržnímu vkusu“ zahraniční poptávky. Po srpnových událostech mizí element opakované kritiky a s koncem procesu tzv. Pražského jara se recenzní texty soutěže překlápí ve schematizované promluvy bez vývojové perspektivy.

Avantgrada knižních úprav šedesátých let nedbala ze zásady na obsah textu a výrazněji se k němu esteticky nevztahovala, což byl významný posun od avantgardy let dvacátých. Od roku 1966 dochází k významným společenským posunům, umožňujícím mnoha autorům pořádat zahraniční expozice a svobodněji projevovat svoji uměleckou intenci. Kniha se postupně vracela do hledáčku zájmu knižních grafiků.

Jak se lze dočíst v prosincovém vydání knihovnického časopisu Čtenář, roku 1968 oslavil 60 let existence Spolek českých bibliofilů, jehož založení inspirovaly kreativní osobnosti konce devatenáctého a počátku dvacátého století, jmenovitě Arnošt Procházka a Zdenka Braunerová. Ti se u nás stali jakýmsi průkopníky bibliofilství a měli nepochybně

nepřímý vliv i na založení soutěže o 30 nejkrásnějších knih roku. Ta byla pořádána až do období nacistické okupace právě Spolkem českých bibliofilů, přičemž k jejímu obnovení došlo o více jak dvacet let později pod názvem „Nejkrásnější knihy roku“.

4.2 Trendy a události v československé knižní kultuře v letech 1970 až 1979

Sedmdesátá léta, v souvislosti s normalizací, byla obdobím všeobecného útlumu. Barevné a odvážné kompozice předcházejícího desetiletí byly nahrazeny přístupy připomínající spíše počátek padesátých let, s důrazem na službu socialistickému státnímu zřízení. Literatura musela především vychovávat a efektivním způsobem předávat autorovo sdělení čtenáři.

Velmi negativním trendem, potvrzujícím zásadní politické přeměny, byla postupná politizace soutěže Nejkrásnější české knihy roku a s ní související personální čistky. Dle dobových článků, reflektujících nadiktované hodnotové zakotvení společnosti, nebyla změna náhlá a okamžitá. Až přibližně od roku 1972 docházelo k prorůstání „ducha normalizace“ i do oblasti knižní kultury. Role krásné knihy i samotné soutěže o nejkrásnější knihy roku byla během několika let po srpnové invazi radikálně obrácena. Imperativem doby, nepřející „excesům“ a „kuriozitám“, byla služba socialistickému státnímu zřízení, služba „pokrokovému“ a „světovému písemnictví“. Tyto změny, jakmile byly ustaveny, se rychle konsolidovaly a vydržely nezměněny po dalších téměř dvacet let.

Roku 1970 rozhodla XVI. konference Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) vyhlásit rok 1972 Mezinárodním rokem knihy. Tato událost vzešla z návrhu sovětské delegace a setkala se s všeobecným přijetím. Kvůli spolehlivé roli knihy coby masového komunikačního prostředku vznikla i na půdě této organizace potřeba akcentovat společenskou diskuzi o roli knižní produkce a dopadu průmyslové revoluce na rozvoj dostupnosti knih a s ním související úrovně čtenářství. Důležité aspekty roku knihy byly shrnuty do čtyř následujících bodů:

- rozvoj tvůrčí autorské a překladatelské činnosti
- tvorba, výroba a rozšiřování knih včetně rozvoje knihoven
- vytváření návyku číst a výchova k němu
- význam knihy jako prostředku vzdělání, mezinárodního porozumění a mírového soužití

Ani literární instituce ovšem nezůstaly nečinné, týkalo se to ale i dobově poplatného předávání politických témat v jakémkoliv formátu. Památník národního písemnictví, organizující spolu s dalšími institucemi soutěž Nejkrásnější knihy roku, uspořádal v první polovině sedmdesátých let sérii výstav, vztažených k politicky kladně rezonujícím postavám literárního kánonu, jako byl například Jaroslav Hašek. Soubor jeho korespondence, pozitivně reflektující ohlas Říjnové revoluce, spolu s rukopisem díla *Osudy dobrého vojáka Švejka*,

ilustracemi Josefa Lady a dobovými fotografiemi, utvářely sugestivní obraz doby autorova života za Rakouska-Uherska, k jehož byrokratismu se vztahovala Haškova nejostřejší satira. Další výstavy se týkaly dědictví sovětských básníků, jako byl Majakovskij nebo Tichonov. Příkladem byla výstava u příležitosti stoletého výročí úmrtí Vítězslava Háška z okruhu Májovců, jejichž dílo, dle autorů katalogu výstavy, definoval především politický a revoluční literární boj proti staré Evropě. Rozsáhlá řada výstav o věhlasných osobnostech zahrnovala Vítězslava Nezvala, Julia Fučíka nebo Jiřího Wolkeru. Výstavy byly věnovány i současným umělcům a výtvarníkům, jmenovitě ilustrátorkám Evě Bednářové a Hermíně Melicharové nebo grafiku Miroslavu Cipárovi, jenž byl příležitostným autorem úvodních statí do katalogů soutěže o nejkrásnější knihy roku.

4.3 Trendy a události v československé knižní kultuře v letech 1980 až 1989

Období vlády brežněvovského byrokratismu, definujícího v Československu celá sedmdesátá léta, bylo již zkraje let osmdesátých střídáno téměř periodickými vládními změnami v Sovětském svazu. Ten byl v té době i nadále československým kulturním a politickým vzorem. Hovory o „přestavbě“, rezonující postupně všemi evropskými socialistickými státy, začaly nabírat na intenzitě zejména po roce 1985, kdy se do vedení rozsáhlé sovětské mocnosti dostal Michail Gorbačov.

Tyto změny, mající spíše charakter politický a společenský, se v československém prostředí knižní estetiky výrazněji neprojevovaly. Základním technologickým trendem, promítajícím se i do polygrafie, byla automatizace a koncem osmdesátých let postupná, byť stále omezená, integrace výpočetních jednotek do průmyslové výroby.

Co se od sedmdesátých let příliš nezměnilo, byl znatelný tematický důraz na výročí slavných událostí (například Velké říjnové socialistické revoluce), či narození historicky významných osob. Tato výročí byla v dobových periodikách rozsáhle reflektována a dávána do kontextu se současností.

4.3.1 Polygrafická a typografická úroveň české knihy v roce 1982

Hodnotné informace o stavu polygrafické a typografické praxe v Československu osmdesátých let podává článek s názvem „Polygrafická sci-fi“, publikovaný v lednu 1982 na stránkách odborného časopisu Typografie. Autor článku Michal Ptáček realizoval originální soukromý výzkum, mapující výskyt typografických a polygrafických chyb, které jsou více či méně zachytitelné okem čtenáře. Nalezené chyby rozdělil do dvou kategorií: chyby typografické (zaměřené na odstavce a východové řádky) a ostatní, tedy literární (chybějící nebo přehozená písmena, špatná interpunkce). Chyby označené jako „ostatní“ slouží coby hlavní měřítko výzkumu, neboť si jich čtenář všimne spíše. Naproti tomu typografické přehmaty sice literární dílo hyzdí a znehodnocují jinak kvalitně odvedenou, např. grafickou práci, ale informační hodnotu nenarušují a čtenáři vadí málokdy.

Počtem liter připadajících na jednu knihu si autor početně ověřil, jak si knihy vedou ve vzájemném porovnání. Z vzorku třinácti knih, jejichž chyby vynásobil knižním nákladem, došel k zajímavému číslu 60 497 000, čítajícím celkový počet všech vytištěných chyb. Literární počín Ernesta Hemingwaye „Sbohem, armádo“, vydaný nakladatelstvím Melantrich měl zdaleka nejnižší chybovost, průměrně 65 tisíc liter na jednu chybu. Naproti tomu „Stopa vede za moře“, obsahovala jednu chybu na každých 7100 liter. To sice v celkovém součtu chyb nepředstavovalo nejhorší skóre, ale v rámci ohodnocení závažnějších, netypografických chyb se kniha již umístila poslední.

Autor vzájemně porovnává i chybovost dvou tehdy užívaných a dnes již zastaralých tiskových technik, fotosazby a horké sazby, neboli linotypu. Horká sazba, byť vývojově starší, obsahuje průměrně méně chyb. Ptáček tuto skutečnost připisuje „zkušenostem“ ve využívání této metody oproti v praxi málo zavedené fotosazbě a předpokládá postupné vyrovnání rozdílů mezi dotčenými technologiemi.

Zkoumané přehmaty zahrnovaly například chybnou sazbu uvozovek prostými dvěma čárkami, nedokončené věty uzavřené jinak, než třemi tečkami, nestejně mezery v řádcích, nekonzistentní pravopis (Foerster / Förster), atd.

Na závěr článku autor doporučuje tiskárnám a nakladatelstvím, aby dodržovaly stanovené normy ČSN, vztažené k tiskové sazbě a korekturám. Nakladatelům například důrazně doporučuje, aby ke zpracování přijímali pouze originály rukopisů, nikoliv jejich kopie. Předělo by se tak mnohdy diletantské práci a zbytečnému znehodnocování knih ještě před vytisknutím.

5 Reflexe ročníků soutěže o nejkrásnější knihy roku

5.1 Nejkrásnější knihy roku 1965

Soutěž probíhala na jaře roku 1966 za spolupráce dvou komisí. První výtvarná, jíž předsedal historik umění a rektor Akademie výtvarných umění Jiří Kotalík⁵ a druhá - výrazně početnější - pod patronátem Felixe Šejny⁶, technického a výtvarného redaktora Nakladatelství československých výtvarných umělců. Vítězná publikace měla za úkol na základě jednání obou komisí vybrat hlavní porota. Ta byla složena ze zvučných jmen světa kultury a umění - namátkou národní umělec básník František Hrubín, akademický malíř Vincent Hložník nebo grafik Jaroslav Šváb, o němž se zmiňujeme dále v textu této práce.

Reflexi prvního ročníku obnovené a restrukturované soutěže o nejkrásnější knihy roku zajišťuje v květnovém vydání časopisu Typografia sekretář Památníku národního písemnictví

⁵ Historik umění a bývalý ředitel Národní galerie v Praze.

⁶ Grafik a tiskař.

Dr. Pravoslav Kneidl⁷. Úvodem se zamýšlí nad přirozenou, *imanentní* potřebou lidského ducha soutěžit, neboť právě soutěž vždycky podněcovala pokrok. Nezapomíná zdůraznit, že samotná orientace na pokrok nestačila a proto se lidstvo vždy opíralo o touhu. Bez touhy a záměru by nikdy, navzdory národním pohromám, nevznikl takový skvost, jako Bible kralická. Skutečnými plody lidského snažení a nekončícího hledání krásy bylo mnoho nenahraditelných uměleckých kousků, jimž se obdivujeme dodnes - knihy nevyjímaje.

Pozornost je věnována i historii soutěže, sahající do konce dvacátých let. Kneidl považuje mnohé knihy vydané před druhou světovou válkou za krásné a listování tehdejšími knižními katalogy označuje za radost. Neupadající kvalitu knižní produkce v prvních letech okupace spatřuje ve snaze producentů knih semknout se kolem českého kulturního dědictví těžce zkoušeného „národní tragédií“. Zmiňuje dlouhou řadu knih v úpravě renomovaných knižních grafiků oné doby, mezi nimi Nerudovy Zpěvy páteční v úpravě Karla Svolinského či Celliniho Vlastní Životopis od Metoda Kalába, typografa a ředitele Průmyslových tiskáren. Po dlouhé odmlce se soutěž o nejkrásnější knihy roku vrací koncem padesátých let, organizována Čs. komitétem knižní kultury, ovšem v obnovené podobě dlouho nevydrží. Již roku 1962 dochází k opětovnému přerušení a několikaleté přestávce⁸. Toto přerušení, jak Kneidl poznamenává, bylo způsobeno snižující se technologickou kvalitou knih a příliš osobními stanovisky členů poroty.

Jedním ze základních motivů pro opětovné uspořádání soutěže bylo srovnat krok se zahraničím, kde již soutěže podobného typu měly dlouhou a nepřerušovanou tradici. Organizátorem soutěže byl Památník národního písemnictví, spolu s Československým ústředím knižní kultury a Slovenským ústředím knižní kultury. Výstavním místem pro vítězné knihy bylo ustanoveno literární muzeum PNP na Strahově. Na zaslaných knihách se sleduje kvalita uměleckého a výtvarného zpracování. Kvůli technologickým problémům tehdejší knižní produkce Kneidl uznává potřebu slevit v materiálních požadavcích. Proto se zřizuje institut čestných uznání v několika kategoriích, které ovšem oproti knihám oceněným „plnohodnotně“ postrádají jisté kvality, například tiskové a typografické.

Úspěchu a uznání hlavní poroty dosáhly zejména nakladatelství Academia a Mladá fronta pro jasnou výtvarnou koncepci a stylovou jednotu. Naproti tomu nakladatelství Odeon, zčásti kvůli značné variabilitě knižní produkce, se komplimentů od poroty nedočkalo. Návrhy komponované nakladatelstvím Československý spisovatel nebyly a ani nemohly být přidělenými tiskárnami realizovány v žádané kvalitě - vypovídajícím případem byly ilustrace a jejich nízká grafická úroveň. Dětské publikace, jejichž základem jsou právě ilustrace, však pro svoji schematicnost oceněny nebyly, podobně jako publikace notové.

Zcela jiným případem jsou publikace určené pro vývoz do zahraničí, u nichž vyniká zpracování jak výtvarné, tak i technologické. Ne náhodou se Kneidl zmiňuje o kvalitě, kterou

⁷ Literární historik a ředitel Památníku národního písemnictví v Praze.

⁸ Soutěž o nejkrásnější knihy roku probíhala v letech 1928 až 1940, poté 1959 až 1963 a následně od roku 1966 dodnes.

mohou „domácí“ knihy těm exportním „závidět“. Většina takto chválených knih vznikla pod hlavičkou nakladatelství Artia. Odborná porota vyjádřila nevoli vůči snaze Artie vyhovět zahraničnímu tržnímu vkusu, což potlačuje hodnotná specifika tuzemské nakladatelské praxe.

Obecně se dá říci, že byla porota potěšena vysokou grafickou úrovní knih, o to kritičtější byla k technologickému provedení. Kneidl tuto skutečnost považuje za výzvu tiskárnám, aby se důsledněji věnovaly kvalitě své práce a záměrně se vrací k začátku své analýzy, kde vyzdvihuje důležitost soutěžního elánu. K dalšímu ročníku hledí autor s nadějí a očekáváním.

Autorem dalšího příspěvku, reflektujícího úroveň soutěže, je Miroslav Bohatec. Podobně jako Kneidl v Typografii se na stránkách časopisu Panorama vrací k počátkům soutěže NČKR, která u nás má sice svoji historii, nikoliv ale tradici. Jak si Bohatec všímá, nikdy nešlo v pravém slova smyslu o soutěž, jako spíše o snahu určitého okruhu osobností poukázat na silné a slabé stránky běžné knižní produkce. Ta neměla a doposud nemá nic společného s knihami vytvořenými *ad hoc*, k jakémusi samoučelnému ohromení poroty harmonickou jednotou obsahu a formy. V návaznosti na soutěž byly již v prvních letech její existence vydávány ročenky s názvem *Český bibliofil*, jejichž produkce ustala před vypuknutím druhé světové války. Obsah těchto sborníků od té doby sloužil jako názorná ilustrace rozvinuté úrovně prvorepublikových tisků, která silně rezonuje i v Bohatcově současnosti. Po roce 1945 dochází k opětovnému pokusu o vzkříšení vydávání sborníků, ale v tomto případě není spolek bibliofilů, pod jehož patronátem dílo vznikalo, úspěšný.

Rok 1957 přináší nové naděje v podobě iniciativy při Ministerstvu školství a kultury. Je vyhlášeno 56 nejkrásnějších knih předcházejícího roku, výsledek je tištěn v časopise Typografia a po následující tři léta je soutěž pravidelně pořádána v Městské knihovně pražské. Následuje opětovná odmlka.

Kvůli „vyrovnání křiklavých rozporů“, jak tuzemské, dosud nepříliš rozvinuté grafické a technologické kapacity Bohatec označuje, jsou zřízena četná uznání, směřující k takovým knižním dílům, jejichž řemeslné zpracování dosud nestačí na jinak kvalitní umělecký koncept. Tato uznání jsou knihám udělena za edice, za grafickou úpravu, za ilustraci, za zpracování kartografické a zpracování technologické, což se v kontextu může zdát kuriózní.

Spěšnou organizaci obnovené soutěže doprovázela zjevná míra chaosu. Porota se, jakkoliv to nebyl její úmysl, při třídění knižních kategorií dopustila několika přešlapů a to například zařazením dětského slabikáře mezi odbornou literaturu. Artii bylo naproti tomu „ukřivděno“ zařazením jejích vlastních knih do koprodukce. V této souvislosti autor doporučuje, aby se pro příště komise věnovala své práci celoročně a aby své hodnocení zveřejňovala elaborovaněji a s podrobnostmi, jako je tomu v zahraničí.

Se zklamáním autor glosuje absenci kategorie pro časopis, jehož formát je příhodným plátnem pro určité grafické experimenty, kvalitou svého zpracování občas převyšující stále

konzervativně pojímanou platformu knih. Do kontextu uvádí příklad esteticky hodnotného literárního měsíčníku Plamen, jehož umělecké řešení ve své době ovlivnilo i knižní produkci.

Závěrem se Bohatec pozastavuje nad informační chudobou vydané soutěžní brožury. Žádný seznam jmen porotců ani grafických umělců. Důvodem podle něj je personálně omezený výběr odborníků, kolem nichž se bez výjimky soutěž točí. Odpovídá tomu i počet oceněných knih, přičemž číslo 24 se jeví jako určité zklamání, hodné údivu „To opravdu nemáme v roce 1965 více krásných knih?“

5.2 Nejkrásnější knihy roku 1966

V roce 1967 přispívá do měsíčníku Typografia dr. Josef Javůrek a již zkraje nešetří kritikou. Místy jeho hodnocení nabírá až nihilistický nádech. Podle Javůrka je nyní vhodnější položit si otázku nikoliv o výsledcích nynějšího ročníku, jako spíše o smyslu soutěže samotné. Ačkoliv se formálně vzato ve slovním hodnocení poroty mnoho nezměnilo a stejně jako o rok dříve zaznívá naléhavá potřeba zlepšit polygrafické a tiskařské kapacity našeho průmyslu, v praxi je situace poněkud jiná. Autor cítí, že se ustrnulá a dle počtu oceněných knih spíše klesající kvalita české knižní produkce ocitla ve slepé uličce. Vždyť deset oceněných knih představuje razantní pokles oproti loňskému počtu dvaceti čtyř. Jak sám Javůrek poznamenává, knihy, vyznačující se dokonalým technickým zpracováním jsou skutečnou raritou a velmi často v takovém případě hovoříme o knihách pro vývoz. A ani samotný snížený počet deseti knih nereflektuje skutečnou realitu špičkové knižní produkce, protože naopak technicky dokonalé knihy postrádají originální grafické řešení, což vede k programovému stereotypu. Stav knižní kultury tedy v roce 1966 prokázal neradostné „přešlapování“ na místě, neochotu tvůrců překročit vlastní stín a bořit nastavené hranice.

Ve své reflexi Josef Javůrek dále tvrdí, že jen silná a zodpovědná osobnost si dokáže prosadit své umělecké znázornění, trvat na něm a to navíc za využití kvalitního materiálu. Podle něj je neméně důležité proces knižní tvorby „vybalancovat“ takovým způsobem, aby žádoucí estetický efekt celku nebyl rušen nedokonalostmi byť jediné z jeho složek - ať už hovoříme o kvalitě papíru, tisku či o prosté nápaditosti a relevanci grafického návrhu. Souhru těchto proměnných, která by navíc sloužila pouze pro dobro knihy, tedy v nadsázce srovnává s astrologickou konstelací.

Nejen kvůli výše nastíněným argumentům vidí autor mezi oceněnými knihami jen málo skutečných vítězů. Tím nejspíše jediným je pro něj publikace „Pravidla matematické sazby“ od Karla Wicka⁹, kterou vzácně nepostihuje žádný z dříve popsaných kritických neduhů. Mezi premianty oceněné desítky řadí i do němčiny přeložené historické dílo Mirjam Bohatcové v edici nakladatelství Artia, určené na export. Zajímavá je poměrně nelitostná, byť věcná kritika několika dalších oceněných děl, vesměs knih s extenzivním fotografickým doprovodem. Javůrek vytrvale tepe do „podbízivých forem“, „diletantských akvarelů“ a odmítá „vyložené mrhání prostředky“.

⁹ Polygrafický odborník, ředitel tiskárny Prometheus, předseda redakční rady časopisu Typografia

Kritika omezeného výrazového stylu jednotlivých nakladatelství, která nabírají poněkud beztvárnou podobu a spoléhají se na invenci jednotlivců je spíše zrcadlením předcházejícího ročníku. Autor textu vyjadřuje podporu myšlenky, aby si nakladatelství zřizovala funkci výtvarného ředitele, zodpovědného za jednotnou estetickou koncepci.

O nulovém zastoupení bibliofilských tisků nejen mezi vítěznými, ale i mezi kandidátskými tisky se Javůrek zmiňuje téměř lakonicky - žádná bibliofilie roku 1966 ani nebyla vytištěna. Důvod spatřuje především ve stavu naší polygrafie.

Závěrem ke čtenáři směřuje zamyšlení nad funkcí samotné soutěže a její poroty. Opravdu do budoucna půjde jen o prosté konstatování stavu věcí a zaobírání se kvalitativními jednotlivostmi, aby na konci bylo co vybrat? Nebo se bude vnímání knižní kultury u nás rozvíjet progresivně? Posledně jmenované směřování bude na činnost poroty nepochybně klást požadavky kvalitně odvedené práce. Ovšem objektivní a obranyschopné postoje podpořené znalostmi budou teprve vytvářet soutěž, jejíž výsledky budou dávat hodnotné impulzy pro budoucí práci.

Slovenský náhled na průběh soutěže o nejkrásnější knihy roku 1966 nastiňuje článek *Zostrelit' holuba z veže knižnej grafiky* ve vydání slovenského magazínu Slovenské prehľady. Ten s uznáním komentuje velmi přísná kritéria výběru mezi třemi stovkami knih v době, kdy byl proces vydávání knih, dle názoru autorů, spíše „*kolektivní spekulací, improvizací, hořekováním a lajdáctvím spíše, než kolektivně tvořeným činem*“. Komisi, již předsedal prof. Jiří Kotalík, pouhá desítka oceněných knih, mezi něž se dostaly i dvě slovenské (Homérova *Odyseia* a *O lásce neláskavej*) a to v úpravě grafiků Dušana Šulce a Zlaty Maderové, byla, podle názoru tehdejších odborníků, porovnatelná se vši smělostí s vyspělou zahraniční produkcí. Pozornost byla věnována především fyzickým náležitostem knihy, materiálu a grafickému designu. Není bez zajímavosti, že obě oceněné slovenské knihy navíc nebyly vytištěny na Slovensku, nýbrž ve Vimperku a v Brně. Není tedy s podivem, že se tato skutečnost autorům článku jeví kuriózně a nelichotivě.

Autoři článku si všímají i samotné výstavy oceněných knih, které byly soustředěny ve velké knihovně Strahovského kláštera hned vedle svazků předcházejících staletí, což umožňovalo unikátní kvalitativní srovnání současné produkce s estetikou tisků našich předků. Významná je i perspektiva společenské debaty na téma kvality knižních úprav, kterou by výstava měla vyvolat - ať již z hlediska technologické spolupráce s tiskárenskými závody, redakční přípravy, ale i etiky výtvarného procesu.

Dotčený ročník 1966 je samozřejmě hodnocen i z pozic nejpovolanějších - odborníky na typografii a grafickou estetiku.

Pravoslav Kneidl vyjadřuje radost nad úspěchem Dušana Šulce a jeho dílo označuje za průkopnické v prostředí slovenské knižní grafiky. Podobně se vyjadřují i členové komise Ivan Kuhn a Jiří Horák.

René Murat¹⁰, se zamýšlí nad smyslem knižní úpravy, která by, jak sám tvrdí, neměla být redukována na pouhou sazbu a ilustraci, byť by se zastánci takovéto teorie dali nalézt. Kniha, o to více krásná kniha, podle něj vzniká především intenzitou pozitivního prožitku uživatele: jak „dobře“ se mu kniha čte, jestli sazba nepřekáží pohodlnému čtení a chápání textu. V dalších řádcích vede zajímavou názorovou úvahu o silné pozici ilustrace v našich zeměpisných končinách, avšak relativně slabé knižní úpravě, k jejímuž rozvinutí nám chybí nejen materiál - který by se v ideálních podmínkách dal sehnat vcelku rychle - ale i správné „vzdělání“ knižních grafiků, aby se jim úprava knihy dala svěřit tak, jako prozatím velmi malému okruhu odborníků, který u nás v té době působil. Knihu a celý proces její tvorby vnímá Murat jako výstavbu organického celku, který má svoji architekturu a že i doposud opomíjená knižní grafika si musí udržet jasný standard.

Komentáře odborné poroty uzavírá Jiří Rathouský se svým náhledem na grafiku a typografii. Považuje za nutné při úpravě vystupovat z nitra knihy a postupně se propracovávat až na povrch, jen tak lze vnější podobě knihy propůjčit hlubší sdělení, ovšem bez zbytečného „majstrování“ i „lízání pat“ autorovi textu. Důležité je, aby si grafik uchoval vlastní sebevědomí, ale i respekt k intencím literátovým. Jak Rathouský sám naznačil, právě nastupující trend individualizace, snahy vycházet sám ze sebe a vlastního chápání bude estetickým imperativem i v daleké budoucnosti. Na slovo skoupý Rathouský není ani ve zhodnocování tehdejšího všeobecného přístupu k umění, kdy ten, jenž nesochaří a nemaluje, není považován za umělce. Příznačný je jeho povzdech nad tím, že takový názorový nešvar bují již na uměleckých školách a nabízí trefné srovnání s obdobím první republiky. V dobách Karla Svolinského, Jaroslava Švába či Antonína Strnadela bylo prý běžné, že se spolu knihtiskaři a výtvarníci často stýkali k profesním poradám. K současným poměrům, kdy se výtvarník v tiskárně cítí téměř jako nezvaný návštěvník, je tedy Rathouský příkladně kritický.

5.3 Nejkrásnější knihy roku 1967

Třetí ročník soutěže o nejkrásnější knihu roku nejlépe vystihuje slovo „konsolidace“. Úroveň naší knižní produkce provází jistý optimismus a důvěra v příznivý vývoj. Soutěž je konečně respektována i nakladatelstvími a tiskárnami, což zvyšuje šance na úspěch na zahraničních výstavách. Posun k lepšímu lze pozorovat i přes některé stále se vyskytující negativní jevy, týkající se zejména vztahů mezi dodavateli a odběrateli a monopolů jednotlivých průmyslových závodů, avšak ve změněné atmosféře jara 1968 se konečně dá hovořit o razantnější systémové změně, soudí autor příspěvku v Typografii Dr. Josef Javůrek. Zda-li má v této souvislosti jeho narážka na perspektivu změn hlubší společenský kontext, se lze pouze domnívat.

Nositeli úspěchu v roce 1967 jsou zejména závody s profesionálním personálem, který při ideálních podmínkách dokáže odvádět téměř dokonalou práci. Naproti tomu jakousi stálíci je i nadále nízká kvalita papíru, která v mnohých případech znamená automatické vyřazení z

¹⁰ Grafik a překladatel ze srbského jazyka.

kvalifikace do mezinárodních soutěží. Výtvarná úroveň knih je však hodnocena i nadále kladně.

Učebnice, na rozdíl od odborných publikací, působí dle mínění autora přezdobeně a nestřídmě, je tedy třeba aby si tato specifická skupina vytvořila a udržela svébytnou estetiku. Obrazové publikace, nepočetné v předcházejících ročnících a nyní přítomné v dostatku zaznamenaly kvalitativní posun k lepšímu, i když spíše v rovině grafické kreativity, technologické zpracování trpí některými obvyklými neduhy. Zhoršená kvalitativní bilance je pozorovatelná u slovenských dětských knih, u těch českých hrozí šablonovitost a schematičnost. Nejmenší „parádu“ ovšem v roce 1967 nadělala beletrie. Vedle nepříliš kvalitní práce konkrétních tiskáren, které Javůrek jmenovitě kritizuje, vévodí produkci všudypřítomná šed' a nuda, jen velmi omezený počet beletristických děl dokáže zaujmout a situaci nijak neulehčuje ani fakt, že beletrie mnohdy vychází v řadách. Bibliofilie, zdá se, svému jménu vrací dávno zašlou slávu, i když autor je ve svém postoji poněkud zdrženlivý. Tradiční „hráči“ mezi bibliofiliemi, tedy Artia a Academia jsou rozšíření o nakladatelství Pragopress. Artia, jako tradičně, vychází vstříc spíše obchodně podmíněnému zahraničnímu vkusu, což dle zdání poroty popírá československé kulturní prostředí. Academia se sice pyšní kvalitními návrhy, ovšem oproti Artii nemá přístup ke stejně kvalitnímu materiálu. Pragopress v produkci využívá některých trendů zahraniční poptávky, ale neskrývá v sobě specifika naší umělecké tvárnosti

Československou knižní grafiku rozděluje Javůrek do několika proudů, odvozujících své směřování od významných osobností knižní estetiky. Směr, jehož hlavním představitelem je Oldřich Hlavsa, preferuje vizuální účinek, svázaný s typografickou materií. Poslední knihy v úpravě od Hlavsy sledují osobní uměleckou konjunkturu, která rozbíjí představu knihy coby integrovaného celku. Proti tomuto pojetí stojí škola, inspirující se Františkem Muzikou. Hlavní tehdejší „muzikovec“, Milan Hegar, zdůrazňuje potřebu svým grafickým návrhem zvnějšku představovat intenci knihy a do důsledku ji respektovat. Kniha tedy musí setrvat jako celek a autorovo sdělení komplementovat. Třetí směr, proponovaný Jiřím Rathouským, je zdánlivě velmi podobný Hlavsovi. Oba umělci se ovšem liší v aplikaci svého přístupu. Můžeme s určitou nadsázkou říci, že Hlavsa, typograf, doslova „sází“ na nonkonformní estetický „impakt“ svého řešení na čtenáře, kdežto Rathouský spatřuje hlavní důležitost v hodnotě sdělení, které písmem realizuje. Další pomyslnou položkou na seznamu jsou ilustrace. Tvorba Květy Pacovské a Viery Bombové, která shodně vykazuje primitivizující rysy, stylizací se přibližující dětským kresbám, má dle Javůrka „poetický půvab“, vyzdvíženo je i umělecké úsilí Albína Brunovského v úpravě Andersenových pohádek, estetikou připomínající Jiřího Trnku. Kladně hodnoceny jsou i další ilustrace, například od Jana Leibiše, Oty Janečka či Zdeňka Sklenáře.

Třetí ročník soutěže nabízí dobře pozorovatelný posun k lepšímu, pokud hovoříme o invenci ilustračních řešení a zdárně se rozvíjejících typografických postupech, reprezentovaných zejména O. Hlavsou, J. Rathouským a M. Hegarem.

5.4 Nejkrásnější knihy roku 1968

Do soutěže o nejkrásnější knihy roku 1968 bylo dvaceti osmi nakladatelstvími zasláno 186 titulů, což oproti předcházejícím létům představuje kvantitativní pokles. Ten je v článku časopisu Typografia ovšem zdůvodňován pečlivějším výběrem knih nakladatelskými domy. Otázkou zůstává, zda-li tento fakt není ovlivněn i proměněnými politicko-hospodářskými poměry u nás. Nelze si nepovšimnout ani poněkud „kolektivního“ charakteru autorství komentujícího článku. Ten je nyní anonymně zaštiťován pouze porotou. Něco takového je ve vztahu k elaborovaným analýzám předcházejících ročníků nezvyklé. Důvody tohoto faktu ovšem není možné blíže analyzovat. Jako zajímavost lze uvést, že byly do soutěže zahrnuty i školní práce absolventů středních a vysokých škol výtvarného zaměření.

Na základě doporučení technické komise posoudila hlavní porota 72 titulů. V obecném hodnocení knižní produkce panovala mezi oběma hodnotitelskými skupinami shoda. Došlo ke zhoršení tiskové kvality, což se však díky novým technologiím netýká offsetu, a mírnému zlepšení sazby. Knihařská práce byla na zhruba stejné úrovni, kýžené kvality dosáhly jen plně automatizované linky.

Po hodnocení výtvarné komise postoupilo do dalšího kola celkem 59 knih, byť k většině z nich se komise vyjádřila nepříliš shovívavě. Hlavní porota ovšem z hlediska počtu oceněných knih kritické stanovisko nesdělila. Odeon a Academia byly oceněny jako stabilní nakladatelství bez velkých kvalitativních výkyvů. Dětské knihy na tom v roce 1968 byly podobně, byť „primitivizovaná“ ilustrace nebyla při zhodnocení vítána s takovým entuziasmem, jako o rok dříve. Ze současného pohledu možná poněkud kuriózní kritiku si při této příležitosti vysloužily přezdobené učebnice. Bibliofilní tisky, jak si autor textu všímá, již neodpovídají stejným definicím jako tomu bylo o padesát let dříve. Nízký náklad tisku, ruční papír, originální, mnohdy podepsané grafické listy a tak dále - v aktuálním ročníku se nevyskytla jediná kniha, splňující bez kompromisů všechny uvedené náležitosti. I tak jsou v této kategorii četní vítězové a je jich dokonce více, než v předchozích ročnících. Pokud ovšem nějaká kategorie „zašla na úbytě“, jsou to paperbacky, které svojí obecnou kvalitou nedosahují úrovně zahraniční produkce a byly proto vyřazeny. Z exportních publikací se uplatnily pouze ty od tradičně silného hráče, tedy Artie. Ani těm se ovšem nevyhýbá kritika pro přílišnou orientaci na tržní vkus.

5.5 Nejkrásnější knihy roku 1969

Na jaře roku 1970 bylo do soutěže o nejkrásnější knihu roku přihlášeno dvě stě dva tituly z celkového počtu třiceti nakladatelství, což oproti roku 1969 představuje mírný nárůst.

Technická komise hlavní porotě postoupila 66 knih, jejich nedostatky cele zapadají do zavedeného a ustáleného trendu předcházejících let - omezená kvalita reprodukcí, autotypie a offsetu. Knihařské práce sledují totožné trendy. Pozitivním jevem je zkvalitnění sazby, viditelněji na Slovensku. Využitá písma jsou ušlechtilá, ale okoukaná. Kvalita papíru je čím

dál nižší a problémy způsobuje především jeho průsvitnost. Příliš se neposunula ani typografie a její výhled do budoucna zůstává nejistý. Oceněny jsou i takové knihy, u nichž chyby v technickém zpracování nenarušují jejich celkovou estetickou integritu.

Od výtvarné komise putovalo ke konečnému zhodnocení 59 knih, což se rovná předcházejícímu ročníku. Neblahým faktem byla rozmáhající se kreativní ustrnulost, nepřinášející mnoho originálních uměleckých řešení. Standardní úroveň odborných knih a knih pro mládež zůstala zachována, vývoj zaznamenala zejména slovenská knižní ilustrace, u níž dochází k typografickému sjednocování výtvarného názoru. Mezi nejkrásnějšími knihami roku 1969 jsou tradičními „popelkami“ učebnice, zdobené nevhodně, nekonceptně a křiklavě. Ceny se proto nedočkala žádná. Podobně na tom byly paperbacky, sklízející totožnou kritiku jako o rok dříve, tedy kvalita jejich zpracování se stále nepřibližuje zahraniční úrovni. Nakladatelství Artia bylo kritizováno ze stále stejných příčin, pro svoji „beztvarost“ a „úsilí o vnější efekt“. Porota uznala, že některé estetické chyby mohou být způsobeny i typografickou „srážkou“ několika jazykových mutací s původním kreativním návrhem, v takovém případě je ale povinností nakladatele do soutěže zaslat verzi, která zamýšlenému aranžmá vyhovuje nejvíce. Málo překvapení si pro komisi i porotu připravila kategorie beletrie, u níž je znatelná preference ilustrovaných knih a zanedbávání titulů s hladkou sazbou, které se stávají beztvárnými. Bibliofilské tisky byly v tomto roce zastoupeny hojně a k potěše hodnotitelů jich mnoho splňovalo užší definici bibliofilského tisku, tedy kvalitní materiál a zpracování, společně s originálním grafickým doprovodem.

Studentské ocenění obdržel Petr Herel z Vysoké školy uměleckoprůmyslové, Cenu matice slovenské Stanislav Dusík ze školy prof. Hložníka, byť vůči této škole vyslovila porota výhrady, zaslané práce totiž neměly charakter ucelených knižních celků, jak bylo předepsáno. Přes klady a zápory letošní soutěže lze dle autora recenze považovat za úspěch neustále se rozšiřující základnu nakladatelství a tiskáren, které soutěž obesílají.

5.6 Nejkrásnější knihy roku 1972

Knižní produkce roku 1972 byla v časopise Typografia zhodnocena netradičně, přepisem projevu Dr. Jana Kristeka. Poselství jeho projevu udává znatelný tón duchu posrpnové doby.

Podle autora projevu se v předcházejících ročnících porota soutěže soustředila především na „exkluzivitu“ a nevhodně protěžovala výtvarnou a grafickou složku knih. I tato skutečnost byla důvodem ke změně soutěžních stanov, v nichž se nyní zdůrazňuje, že kniha má vystupovat nejen jako kulturní, ale i politický element, aby bylo učiněno při zhodnocení zádost nejen vnějšku, ale i obsahu literárního díla. Už v těchto několika málo větách se etalon soutěže znatelně odlišuje od preferencí druhé poloviny šedesátých let.

Významným argumentem v soutěži musí být, jak tvrdí Kristek, i zájem strany a státu na udělených cenách, které by neměly budit dojem okázalosti, nýbrž směřovat ke

všestrannému zlepšování knižní produkce. Kritizováni jsou takoví nakladatelé, kteří raději vydávají kuriozity a tituly okrajového významu, než aby se soustředili na kvalitní úpravu knih, které utváří principy socialistické společnosti. Je věcí osobní zodpovědnosti nakladatelských pracovníků, aby závažnost obsahu knižních publikací souzněla s jejich estetickou úpravou.

Autor projevu dále sděluje, že kvůli lepším podmínkám pro tvorbu krásných knih s politicky exponovaným obsahem, uzavřelo ministerstvo kultury dohodu s ministerstvem průmyslu. Dále je potřeba zabránit tomu, aby se v oblasti knižní úpravy neobjevovala stále ta stejná jména a nevytvářely se pochybné monopoly. Nutností je dát šanci mladým, dosud neobjeveným výtvarníkům a grafikům.

Porota soutěže v roce 1973 pracovala dle upraveného soutěžního řádu, pod vedením národního umělce Adolfa Zábranského. Díky této skutečnosti je Kristek přesvědčen, že se soutěž více přiblížila svému dobovému poslání, tedy kulturně-politické funkci, sloužící „potřebám socialistického rozvoje“.

Neopomenutelnou zajímavostí je anketa, uspořádaná zcela mimo zaběhnuté zvyklosti, směřovaná na zahraniční odborníky a jejich pohled na československou soutěž. Respondentům byly položeny následující otázky:

- Které knihy nebo edice vás nejvíce zaujaly?
- Jaký je váš názor na organizační zajištění a metodiku výběru soutěže Nejkrásnější knihy ČSSR?
- Několik slov o soutěži ve vaší zemi.
- Jak hodnotíte publicitu soutěží Nejkrásnější knihy v socialistických zemích?
- Vaše dojmy z Československa.

(Pro větší přehlednost necitujeme jednotlivé osoby přímo, jejich odpovědi krátíme)

D. Isajeva ze SSSR nejvíce zaujaly edice o Leninovi, Klasikové sovětské prózy nebo Dekameron humoru a satiry. Líbila se mu práce poroty, zhodnotil ji jako neformální, byť přátelskou. Ocenil také „stranickost“ práce poroty a respekt k principům XIV. sjezdu KSČ. Organizátorům soutěže doporučuje soustředit svoji pozornost na propagaci soutěže v periodickém tisku, doplněnou o černobílé i barevné fotografie.

Krzystof Racinowski z Polska je v odpovědích stručný. Poukazuje na zjevné podobnosti mezi československou a polskou soutěží o nejkrásnější knihu. Publicitu soutěže v socialistických zemích považuje za nedostatečnou, málo prostoru se jí dostává v tisku i rozhlase. Dobrým nápadem by podle něj byla organizace Nejkrásnější knihy všech socialistických zemí. Racinowského krajanka Krystyna Goldberg chválila československou krásnou literaturu a metodiku výběru soutěžních publikací. Litovala jen nízkého počtu přítomných bibliofilských tisků. Ačkoliv v Praze byla poprvé, byla městem i jeho architekturou okouzlena. Organizátorům vyjádřila vděk za vlídné přijetí.

Raul Ventura z Rumunska projevil zájem o Epos o Gilgamešovi či o slovenskou publikaci Tri princezné v belasej skale. Práci poroty vyzdvihl jako profesionální, ocenil erudovanou argumentaci pro přijetí nebo zamítnutí předložených knih. V jeho domovině vybírají knihy určené pro soutěžní klání sami nakladatelé ve spolupráci s tiskárnami, diplom od poroty dostává zhruba 40-50 titulů každý rok. Ocenění jsou odstupňována zlatými, stříbrnými a bronzovými medailemi.

Emil Kálmán a György Földes z Maďarské lidové republiky byli nejvíce zaujati knihami pro děti a mládež od Albatrosu, hodný pozornosti podle nich je i vývoj dětské knihy na Slovensku v posledních letech. Hodnocení poroty považovali za svědomitá a odůvodněná, jen by bývali uvítali přesněji vymezená soutěžní kritéria.

5.7 Nejkrásnější knihy roku 1975

Recenzní stat' na stránkách časopisu Typografia věnovaná průběhu knižně estetické soutěže v období rozvinuté normalizace nepřináší mnoho příležitostí k ucelené a tolik potřebné kritice. V minulém roce podle autorů reflexe přistupovala nakladatelství k soutěži s vyšším kvalitativním standardem a že celkový stav produkce byl dobrý. Pozitivním jevem je především efektivní starost o zlepšování grafického a technického zpracování knih. Zlepšení doznala polygrafie, grafická úprava či ilustrace. Pro porotu bylo potěšující, že zaslané knihy v dostatečné míře reflektovaly události politické a společenské, ať již aktuální nebo výroční. Kupříkladu zvláštní pozornost byla věnována 30. výročí osvobození našeho státu Rudou armádou. Ofsetová technika, přebaly a vazby knih se ve srovnání s předcházejícími léty také zkvalitňují, přičítáno je to zejména pokračující modernizaci polygrafického vybavení.

Menší prostor je vyhrazen negativům, jejich charakter navíc zůstává shodný s předcházejícími ročníky. Nelepšící se technologie knihtisku, případy chybného barevného tisku, nekvalitní papír. Nadále je zdůrazňována potřeba vychovávat kompetentní pracovníky, schopné vytvářet kvalitní knižní úpravu. Obecně je ale soutěžní ročník 1975 považován za úspěch, „zavazující“ zúčastněné pracovníky a umělce neusnout na vavřínech, nýbrž pokračovat v pilné práci.

5.8 Nejkrásnější knihy roku 1978

František Janský, ředitel odboru knižní kultury ministerstva kultury ČSR, ve svém příspěvku v Typografii evaluuje Soutěž o nejkrásnější knihu roku coby významnou kulturní událost, která stojí při zásadní společenské funkci knihy, funkci výchovné. Smysl soutěže tkví ve zhodnocování kvality ediční a výtvarné práce ve vztahu ke knižní produkci. Vyzdvížen je celospolečenský dopad hodnocení knih, proto z povahy sebe sama nemůže být soutěž považována za kabinetní podnik několika jednotlivců.

Dle autora vyjádření, trendem předcházejících ročníků i ročníku aktuálního je ve výtvarné kultuře úpravy knih sepětí vnitřku i vnějšku, tedy jednota formy a obsahu. Tato jednota, výhledově orientovaná i do příštích ročníků, určuje svoji hodnotu nikoliv samoúčelovou a chladnou dokonalostí, ale schopností předávat žádoucí kulturně-politické i umělecké sdělení čtenáři.

Do důsledku je věnována pozornost zahraničnímu potenciálu národní produkce, jejímž úkolem je obstát v mezinárodní konkurenci. Nezanedbatelným aspektem tohoto soutěžení je ale i spolupráce se spřátelenými zeměmi socialistického bloku. Jmenovány jsou dnešnímu čtenáři již pravděpodobně neznámé osoby ze světa knižní kultury Sovětského svazu, ale i NDR. Na dalších řádcích Janský zmiňuje 50. výročí založení první Soutěže o nejkrásnější knihu, jde ovšem o zmínku uchopenou poněkud těžkopádnou optikou antikapitalistického sentimentu.

Porota dle autora uplatnila náročná kritéria, sloužící názornému hodnocení knih coby kolektivních děl, jejichž prvotní vzhled a dojem z něj musí do jisté míry odpovídat žádanému etalonu doby - tedy aby kniha ve vztahu mezi autorem a čtenářem působila transpozičně.

Svoji knižní produkci zaslalo celkem 43 nakladatelství a mezi zhruba třemi stovkami děl se pětina dočkala ocenění. Namísto výrazných kvalitativních rozdílů mezi oceněnými knihami autor přiznává dodržení určitého jednotného standardu, zejména v rámci beletrie. Autor chválí přítomnost nových tváří mezi grafiky a ilustrátory, ale kritizuje i objevující se nedostatky a schematičnost v kreativní práci redakcí. Rozpory jsou pozorovány i mezi uměleckými návrhy a jejich realizací. V souvislosti s vyhlášením roku knihy Valným shromážděním OSN vidí Janský příležitost dokázat v širším kontextu, že Československo se svou produkcí dětské knihy nezůstává pozadu a že na její úpravě se podílí ti nejlepší z nejlepších, kteří práci pro dětské obecnstvo věnovali většinu své profesionální kariéry.

V závěru reflexe je věnován prostor blížícím se výročí osvobození Československa Rudou armádou a chystanému XVI. sjezdu Komunistické strany, jejichž společenské dopady, dle autora mínění, zajisté najdou odraz v aktivitě nakladatelů, knihtiskařů a knižních umělců vůbec.

5.9 Nejkrásnější knihy roku 1979

Příspěvek dr. Pravoslava Kneidla v časopise Typografia ze září 1980 oplývá, objektivně vzato, řádově vyšším profesionálním vhladem, než tomu bylo u reflexního příspěvku Františka Janského o rok dříve. Již zraje se věnuje historickým zajímavostem realizace prvních ročníků Soutěže o nejkrásnější knihu roku v meziválečném období. Analyzuje i jeho prvotní cíl, totiž ukázat knižnímu obecnstvu trendy vývoje bibliofilské produkce.

Kneidl ve své analýze stručně rekapituluje historii soutěže a důvody vedoucí k jejím opakovaným dočasným přerušením. K roku 1963, během něhož došlo k zatím poslednímu přerušení, odkazuje nápadně podobnou formulací, jakou použil při reflexi naposledy obnovené soutěže o třináct let dříve.

Soutěže se zúčastnilo 190 titulů z ČSR a 100 ze SSR, do celostátního kola postoupilo celkem 126 knih a stejně jako v předcházejících letech se zúčastnili se svými pracemi i studenti výtvarných a polygrafických škol.

Dle autora nebyla porota příliš potěšena, že v roce 1979, velmi podobně jako v letech předcházejících, obeslalo soutěž jen velmi málo nových nakladatelských subjektů. Neradostný byl i počet přítomných děl z kategorie umění a obrazových publikací. O mnoho lepší to nebylo ani s nakladatelstvím Albatros, vydávajícím dětské knihy, které přispělo pouze patnácti tituly. Příznivou zprávou ovšem bylo úspěšné profesní uplatnění laureátů studentských cen z předcházejících ročníků. Jako novinku na závěr příspěvku uvádí Kneidl rozhodnutí o obnovení vydávání katalogů Nejkrásnější knihy ČSSR. Jejich vydávání bylo dočasně zrušeno v roce 1970. Od té doby byly podrobné informace o průběhu soutěže sdíleny na stránkách časopisu Typografia.

5.10 Nejkrásnější knihy roku 1980

Knižní produkci na stránkách soutěžního katalogu roku 1980 reflektuje František Janský¹¹, představuje si soutěž o nejkrásnější knihy roku jako pojítka mezi úsilím nakladatelství a tiskáren a úsilím grafiků a typografů, které příznačně označuje slovy „výtvarná fronta“. To je ale v souladu se specifiky tehdejšího oficiálního jazykového úzu. Za její smysl autor považuje možnost srovnat, nakolik „organicky“ byly v knižní produkci spojeny složky výtvarná a polygrafická. Není ovšem v možnostech soutěže ověřit kvalitu všech knih, i proto se soutěže účastní zhruba každý dvacátý titul. Ač pět procent není mnoho, autor se zamýšlí nad možností realizovat podobnou soutěž pro „normální“, masovou produkci, aby i kniha „průměrná“ mohla zvyšovat svoji výtvarnou úroveň, která je v četných případech neuspokojivá.

Do soutěžního klání bylo zasláno 345 titulů, 224 z ČSR a 121 ze SSR. Po prvotním zhodnocení národními porotami a technickou komisí obdržela knihy hlavní porota, již předsedal prof. Milan Hegar, a ocenila celkem 132 z nich. Soutěže se zúčastnilo 42 nakladatelství.

Slovenská knižní produkce byla oceněna za úroveň dětských knih, jejichž kvalita se posledních několik let drží velmi vysoko. V této souvislosti autor zmiňuje nakladatelství Mladé letá a jeho „příkladný přístup“. Poněkud horší situace panuje na poli slovenské beletrie. Silné zastoupení měla politická a společenskovední literatura, upravená ve větší míře autory do 35 let věku.

¹¹ Předseda Direktorია soutěže.

5.11 Nejkrásnější knihy roku 1982

V březnu 1983 vyvrcholila soutěž o Nejkrásnější knihy roku 1982. Na první pohled lze spatřit spíše programovou, nicneříkající chválu na „obohacení“ knižní kultury příchodem mladých typografů a grafických umělců, což mělo zaručit přísun nových „tvůrčích činů“. Celkové zhodnocení stavu československé knihy je v úvodu katalogu soutěže kladné a vysoká umělecká úroveň knižních tisků je srovnávána s příliš komerční produkcí západu. Ta sice, jak autor reflexe, národní umělec Jiří Mikula, dodává, nemusí být nutně špatná a za příklad dává dětské encyklopedie, nicméně masový průměr západních tisků je naší produkcí co do kvality zdaleka předstižen.

Kritika tisků, velmi dobře umělecky navržených a následně znehodnocených nekvalitním polygrafickým procesem a využitím druhořadého papíru, je od prvního ročníku obnovené soutěže jakousi stálicí. Tato kritika, jako každý rok, nepadá na úrodnou půdu a po dlouhá léta, jak lze ze soutěžních reflexí usoudit, žalují případy nízké technické úrovně knižních zpracování na viditelně zcela neefektivní průmysl, nabízející nadprůměrné nakladatelské možnosti jen značně omezenému okruhu literárních děl vybraných nakladatelství - jmenovitě Artii, Odeonu, Mladým letům nebo Albatrosu.

Tato skutečnost je v soutěžním katalogu dokonce výslovně uvedena. Mikula v této věci nabízí spíše vyhýbavé vyjádření a označuje dotčená nakladatelství za národní chloubu. Přes snahu poukázat na zjevné úspěchy „nevýběrových“ producentů knih nezůstává vnímavější čtenář na pochybách, že se nejen na začátku osmdesátých let, ale ani předtím a dlouho potom nepřistupovalo k vydávaným titulům rovně.

Reflexe se uzavírá stagnujícími učebnicemi a povzbudivým verdiktem zahraničních pozorovatelů ze socialistických zemí. Ačkoliv pochvala od „spřátelených“ delegátů potěšila, zejména polygrafický průmysl u nás drží krok se světovým standardem jen s vypětím sil. Součástí závěrečné evaluace je nutnost angažovat „soudružské úsilí“, které by československé knižní kultuře pomohlo realizovat své úkoly vůči společnosti.

5.12 Nejkrásnější knihy roku 1983

V souladu s interními stanovami se finále tohoto soutěžního ročníku konalo na území SSR, tedy v Bratislavě. Marián Veselý¹² ve svém příspěvku na stránkách katalogu soutěže od počátku nadužívá fráze. Referuje o snaze poroty dostát požadavkům soutěže, jejíž název je superlativem od pojmu krásná kniha. Na ocenění nenahlíží jako na pouhou odměnu za dobře odvedenou nakladatelskou práci, ale také jako na „formu nasměrování“ knižní tvorby k povzbuzení „perspektivních tendencí“. V následující množině komplikovaných a rigidně působících formulací vyjadřuje autor přání, aby kladné aspekty současné knižní kultury byly v tvůrčí praxi rozšířeny dále.

¹² Předseda celostátní poroty soutěže.

Grafickou úpravu knihy, o to více krásné knihy, považuje Veselý za klíčovou. Kvalitní tvůrčí zásah je podle něj „zjednodušující činitel mezi literární a výtvarnou složkou díla“, který sám o sobě dokáže vtisknout knize nezaměnitelný ráz. Typografie a grafika knihy mají rovněž vliv i na praktické aspekty užítu z knih - na přehlednost textu, míru jeho pochopení a na délku „cesty ideové náplně do vědomí čtenáře“. I z těchto důvodů je třeba myslet na estetická řešení knih výlučně textového charakteru, jako jsou například učebnice.

Zvláštní pozornost dle autora zasluhuje umělecká ilustrace, jejíž důležitost se koncentruje v beletrii a zejména v knihách pro děti. Následuje výčet úspěšných ilustrátorských realizací, oceněných například na Bienále ilustrací Bratislava či na Premio Grafico Bologna. Chválen je autorsky osobitý projev Adolfa Borna. Tradiční standard udržuje produkce Albatrosu a Mladých let.

Ani „branou k úspěchu knihy“, jak Veselý označuje polygrafii, by neměl končit kreativní proces výroby literárního díla, které při ideálních podmínkách plní nejen funkci výrobku, ale i kulturního artefaktu.

5.13 Nejkrásnější knihy roku 1984

Miroslav Kudrna¹³ v úvodu soutěžní publikace připomíná etablovanou tradici soutěže o nejkrásnější knihy roku a její specifické poslání. Autor vyjadřuje názor, že po dvaceti uspořádaných ročnících došlo v úrovni československé knižní kultury k důležitým pozitivním změnám. Sice již neplatí původní, „historií přisouzený“ osvícenecký smysl literární produkce, kniha ovšem nyní disponuje žádaným společenským a politickým statutem.

Přes poměrně nepřehlednou autorovu větnou konstrukci lze vysledovat některé obecné tendence ve vývoji soutěže, zejména po roce 1968. Kniha se tedy ani po více jak jedné dekádě od nástupu husákovské normalizace nevymanila z „anorganického“ politizujícího přívazku, jenž na ní byl uvalen, z jakési obtížně definovatelné, širší zodpovědnosti za prореžimní společenské povědomí.

Článek poukazuje i některé dlouho známé informace, například na přísná pravidla při výběru oceněných knih či na kvalitativní okolnosti, k nimž se přihlíželo. Z původních 332 zaslaných knih hlavní porota udělila ocenění 119 z nich, 66 českým a 53 slovenským. Dodatečně jako „měřítko kvality“ sloužilo i 8 studentských děl.

Kritické aspekty se nijak nelišily od „zaběhnutého“ trendu předcházejících ročníků. Nízká kvalita polygrafického zpracování a omezená profesionální spolupráce nakladatelských a tiskařských pracovníků. Dalším zdrojem podnětů pro porotu byly názory odborníků ze zahraničí.

¹³ Grafik a teoretik umění, kurátor monografických výstav, člen Sdružení českých umělců grafiků Hollar.

Česká knižní kultura, dle mínění tehdejší poroty, i přes přetrvávající obtíže, zůstává konkurenceschopná a dělá „čest našemu umění knihy doma i ve světě“.

5.14 Nejkrásnější knihy roku 1985

Úroveň knižní produkce v rámci soutěžního ročníku 1985 zhodnocuje na stránkách soutěžní publikace vydané Ministerstvem kultury ČSR Marián Veselý. Soutěž vidí jako pevnou součást našeho kulturního prostředí, která se může chlubit přísnými hodnotícími kritérii a neformální diskuzí. Počet oceněných knih obvykle není oproti zaslaným titulům příliš vysoký, často z několika desítek uspějí jen dva nebo tři a ročník 1985 nebyl výjimkou. Taková skutečnost by však neměla být vnímána negativně, je-li výsledkem opravdu přísného výběru. Záměrem soutěže je koneckonců zlepšení stavu knižní produkce u nás.

Z produkce roku 1985 se dočkaly ocenění zejména příležitostné a obrazové tisky. Dle autora se vyznamenaly vysokou úrovní zpracování nakladatelství Artia, Tatran nebo Odeon. Vzhledem k faktu, že jmenovaná nakladatelství měla ve své době trvale přístup k řádově kvalitnějším tiskovým technikám a materiálům, zůstává otázkou, zda úspěch jmenovaných vydavatelství byl pro hodnotitele překvapením či nikoliv. Kvalita beletrie nezaznamenala významnější výkyvy a její úroveň byla přiměřená. Pro autora byly tento rok zajímavější dětské knihy, u nichž se začaly uplatňovat pokusy o nekonvenční pojetí, ať již z hlediska grafického nebo ilustračního. Učebnice se tentokrát nedočkaly adresné kritiky, spíše se poukazovalo na specifika jejich účelu, proto pro ně byla vůbec poprvé zřízena samostatná ediční kategorie.

Není s podivem, že u politických a společensky angažovaných děl se kromě aspektů kvality tisku a kreativního výtvarného řešení nahlíželo k pohotovosti a aktuálnosti obsahu. Autor reflexe se sice nezmiňuje o konkrétních počtech oceněných knih, ale ohledně další ediční kategorie se vyjadřuje těmito slovy:

„Podobně i v oblasti vědecké, odborné, slovníkové a encyklopedické literatury je poměrně nízký počet úspěšných prací ... jednak se tu do značné míry odráží reálná výtvarně-estetická úroveň knih této oblasti.“¹⁴

Aniž bychom v tomto textu zamýšleli jakákoliv subjektivní hodnocení, v daném kontextu může takové vyjádření působit vůči obecným slovům chvály komicky až kontradiktorně. Do významné míry se tedy o autentickou vyšší úroveň československé produkce postarala až ověřená vydavatelství Supraphon a Albatros.

¹⁴ VESELÝ, Marián. Československé nejkrásnější knihy 1985. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1986. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.

5.15 Nejkrásnější knihy roku 1989

V bilančním příspěvku v soutěžním katalogu Miroslava Cipára¹⁵ lze nalézt určitou nejistotu z nacházejícího vývoje knižní kultury v tržním prostředí. Podle mínění autora bude komerční kniha usilovat o autora všemi dostupnými způsoby a je pravděpodobné, že jejich hlavním cílem bude především tržní úspěch. Pro autory bibliofilských tisků bude tato situace představovat spíše komplikaci, vyžadující určitou „ochranu“ před dravostí nevypočitatelných fluktuací kapitalistického hospodářství. Produkce krásných knih, jak autor předpovídá, bude obtížněji hledat dostačující čtenářskou odezvu.

Soutěžní ročník, pořádaný na jaře 1990, se zabýval knihami, které vyšly ještě „v podmínkách starého řízení knižní kultury“. Nálada soutěžní porady tomu podle autora odpovídala, neboť návrat k produktům minulé doby, když se každý dívá hlavně do budoucnosti, mnoho nadšení nevzbudí. I proto nevyšel pokus o ocenění samizdatové literatury, jejíž většinové množství nebylo stvořeno v podmínkách, určujících konkurenceschopnou kvalitu tisku nebo grafické úpravy. Ostatně, to ani nebylo cílem její existence. S knihami vznikajícími v adekvátních podmínkách by tyto tisky přicházely do neatraktivního kontrastu o to více.

Jedním ze základních témat předcházejícího ročníku byla revize zhoršujících se podmínek v nakladatelských domech, negativně ovlivňujících produkci krásných knih. Současnou praxi autor považuje za podobně nešťastnou, ohrožující zejména kvalitní práci nadaných ilustrátorů a grafiků, což v konečném důsledku knižní produkci oslabuje úplně stejně. Autor uvádí, že byla zřízena společná česká a slovenská rada v rámci soutěže o nejkrásnější knihy roku 1989, sloužící zmírnění administrativní zátěže při získávání potřebných dotací. Cipár předpokládá, že knižní kultura bude pro svoji plodnou existenci potřebovat síť podpůrných organizací, sdružení a spolků. Aktuálním tématem je změna statutu soutěže, od čehož si organizátoři slibují větší respekt u vydavatelů knih a zejména u tiskařů, které se po dlouhou dobu vůči výtkám poroty stavěly netečně, aniž by je to jakkoliv poškodilo.

Průběh soutěže probíhal poklidně a v přátelské atmosféře. Obě části hlavní poroty respektovaly úsudek národních soutěžních kol a vyjma drobností nebyly realizovány žádné zásadní změny. Témata diskuze a kritické připomínky byly především povahy polygrafické a dotýkaly se i technického zpracování knih.

Soutěže se zúčastnili i zahraniční delegáti. Jejich postoje de facto kopírovaly názory naší poroty, týkaly se nejistoty ohledně budoucího vývoje a jisté nedůvěry ve schopnost komerční kultury přistupovat k tématu krásných knih se zodpovědností.

Cipár připomíná, že jedním z důvodů menšího respektu soutěže u vydavatelů může být i její malá recenzovanost a propagace v masových médiích. Zdrojem důležitých impulzů

¹⁵ Slovenský ilustrátor, autor volných a užitých grafik, nositel výtvarné Ceny Eudovíta Fullu.

pro organizaci soutěže mohou být i výměnné výstavy v zahraničí a užší spolupráce s takovými zahraničními partnery, kteří se budou jevit perspektivně pro budoucí vývoj české a slovenské knižní kultury v rámci aktuálních trendů.

6 Osobnosti soutěže Nejkrásnější knihy roku v souvislostech

6.1 Oldřicha Hlavsa: grafik, typograf, porotce

Oldřich Hlavsa, jedna z nejvýznamnějších postav českého knižního výtvarnictví a „černého umění“, neboli typografie, projevoval zvláštní zájem o kreslení již v dětském věku coby syn náchodského dělníka Františka Hlavsy. V polovině 20. let 20. století se vyučil ručním sazečem v náchodské firmě Václav Rydlo a počátkem třicátých let se vypracoval na mistra. Současně začal objevovat svůj zájem o typografii a o osobnost Karla Teiga, s nímž jej také pojily podobné politické názory. V polovině třicátých let dosáhl prvních ocenění a úspěchů za svoji typografickou práci. Po přestěhování do Prahy v roce 1937, kdy byl již členem Sociálnědemokratické strany, se stal redaktorem časopisu Typografia. S tímto časopisem jej pojilo následujících téměř třicet let profesionální kariéry.

Ačkoliv Hlavsa postrádal výtvarné vzdělání, jeho přínos pro knižní estetiku, zejména pro léta šedesátá, jejichž druhá polovina byla souběžná s obnovenými každoročními ambicemi o nalezení „nejkrásnější knihy“, byl nepochybný. Jak píše Zdeněk Primus, Hlavsa dokázal emancipovat písmo, propůjčované obálkám knih a dodávat jim jakousi „architektonickou strukturu“. Byl prvním, kdo přinutil čtenáře před otevřením literárního díla přemýšlet o jeho obsahu a to čistou silou působení jím naaranžovaných liter. Smysl jeho návrhů ale může být i přesně opačný - může zkrátka vizuálně citlivého čtenáře donutit, aby si knihu koupil, aniž by nad jejím obsahem vůbec zapřemýšlel. Po druhé světové válce se v článku „Quo vadis typografia?“ vyjádřil následujícím způsobem:

“Charakteristickým znakem moderní typografie bude pravděpodobně opět zdůraznění hybného rytmu a asymetrického uspořádání řádek a celých skupin.”¹⁶

Tato Hlavsova slova byla téměř prorocká a jejich uvedením na řádky časopisu Typografia se zařadil k legendám meziválečné typografie Ladislavu Sutnarovi, Karlu Teigovi a El Lissickému.

Estetická hodnota Hlavsových knih, dle Primusova názoru, není vzájemně srovnatelná, všechny jsou zkrátka dokonalé. Jeho originální snaha obálkové písmo neúměrně zvětšovat a svébytným způsobem pokládat do prostoru, je jakýmsi testamentem architektonicky zaměřeného uvažování tohoto typografa. Málo hýřivé kontrasty bílé a černé s relativně uměřeně vyvedeným jménem autora knihy jsou aplikací vlastních typografických vizí a zkušeností. Ačkoliv mají jeho výtvary blízko k dílům experimentální poezie, nejsou

¹⁶ HLAVÁČEK, Luboš. Krásná kniha Oldřicha Hlavsy. *Knižní kultura*. 2(11), 453.

jimi. Oldřich Hlavsa, přestože o povaze své práce nikdy nehovořil jako o umění, je dnes u nás vnímán jako umělec avantgardního stylu.

Pro své progresivní politické názory stál v prvních letech existence poúnorového československého státu po boku oficiální kulturní i politické doktríny. Prvky určitého nesouladu se však vyskytly již záhy. Když v roce 1950 působil jako hlavní editor ve vedení redakce časopisu Typografia, dokázal v tehdejší normativní atmosféře stalinského tradicionalismu, vycházející z architektonického zvýraznění klasicistního ornamentu, prosazovat originální a konkurenceschopná designová řešení, aniž by se příliš vzdálil východiskům socialistického realismu. Svými upřímnými články zhodnocoval zhoršující se stav československé knižní grafiky a polygrafie, ačkoliv takové disciplíny patřily u nás před válkou k evropské špičce. Tento přístup, ilustrující autentickou snahu o kvalitu, však Hlavsovi neprocházel dlouho. Po personálních přeměnách ve vedení redakce se coby publicista a editor časopisu odmlčel až do roku 1954, nadále se ale věnoval obálkové grafice.

Dalším turbulentním obdobím se pro něj stala doba posrpnová. Když počátkem sedmdesátých let přerušil svoje členství v KSČ, byly mu kladeny překážky ve výkonu praxe a zastaveno vydávání některých projektů. Kvůli těmto incidentům se Hlavsa dovolával nápravy až u tehdejšího ministra kultury Brůžka a o přímluvu prosil básníka a překladatele Jiřího Tauerova, jenž byl znám již od dob procesu s Rudolfem Slánským coby politicky velmi exponovaná osoba.

Hlavsa se během své profesní kariéry účastnil mnoha zahraničních výstav, na nichž dosáhlo jeho tvůrčí úsilí fenomenálních úspěchů, mezi jinými opakovaná ocenění na Mezinárodní výstavě knižního umění v Lipsku, roku 1960 byl oceněn na Mezinárodní výstavě grafiky a experimentální typografie v Amsterdamu nebo v roce 1965 na výstavě Typomundus 20 v Torontu. Při svých výstavách navštívil i Londýn, Lublaň, Moskvu nebo Sao Paulo.

6.2 Estetika Milana Hegara

Narozen roku 1921 v Olomouci. Povoláním knižní grafik a typograf, podobně jako Oldřich Hlavsa, Milan Hegar rozhodně nenechal svého tvůrčího ducha omezit žánrem upravovaných knih. Právě naopak. Na seznamu jím upravených svazků šlo nalézt nejen bibliografické tisky, ale i současnou beletrii, literaturu odbornou i politickou, umělecké monografie, publikace pro mládež či příležitostné tisky.

Milan Hegar od mládí působil jako odborný asistent malíře, ilustrátora a typografa Františka Muziky a plně adaptoval jeho přístup k tvůrčímu využití knižní grafiky.

„Nejvýraznější rysem Hegarovy typografické práce, kterým se vyznačují bezesbýtku všechny jeho knižní úpravy (a nejen ty, ale s příslušnou obměnou i všechny jeho další práce v

*oboru užité grafiky), je snaha ztvárnit knihu jako grafický celek tak, aby její výzdoba souzněla s posláním, obsahem a atmosférou díla, aby dala co nejplněji vyznít jejímu poselství.*¹⁷

Cílem Milana Hegara bylo čtenáři přiblížit knihu natolik, aby se při prvním kontaktu s ní nedokázal mýlit intencí autorova sdělení. Aby čistý čtenářův prožitek nebyl, vzato metaforicky i doslova, ani v nejmenším protnut úpravcovou vlastní interpretací. Jak uvádí Bohuslav Holý v časopise Čtenář v létě 1977, tento v určitém smyslu „purifikační“ přístup nabýval až úzkostných podob. Ilustrace, pokud jsou realizovány, fungují v co největším sepětí s autorovým sdělením, s náladou a povahou tohoto sdělení. Juxtapozičně vzato, knižní úpravce, v tomto případě Hegar sám, se vlastně stává neviditelnou postavou, která je však pro celkový koncept díla nadále kritická.

Hegarův typografický styl byl strohý. Souvislost s tímto pojetím lze najít v moderním, až architektonickém, konstruktivním náhledu na design knižních obálek. Odborná Hegarova stať, citovaná v časopise Čtenář, se k této estetice vyjadřuje takto:

*„Domnívám se, že skutečně moderní úprava nevyklučuje nic z dosavadní praxe, že vše je použitelné, bere-li se v úvahu čtenář a jeho možnosti. Nejpodstatnější je fyziologická stránka čtení - možnosti a schopnosti lidského oka, otázka návyku, reflexu, statické i dynamické ostrosti vidění, ohled na možnou únavu... Kniha, která na první pohled vykřikuje, jak je upravená, svědčí spíš o úpravcově bezradnosti, než o jeho ztvárňovací schopnosti a vynalézavosti.*¹⁸

Hegarova vize je tedy nejen odmítnutím svévolných interpretací autorovy knihy grafikem nebo typografem, ale i snahou bojovat proti ustrnulé a bezduché strojovosti, rutině, vyplývající z podstaty snah ignorovat zákonitosti lidského vnímání a opakovaně se nořit do již zaběhnutých výtvarných postupů. Hegar se prvnímu nebezpečí brání profesionální zodpovědností typografa. Druhému nebezpečí se snaží čelit vlastní invencí, pracovními zkušenostmi a syntézou postupů dnešních a minulých. Pokud by typografie Milana Hegara byla popsitelná jako střídma, bylo by to kvůli odpovědnosti, snaze „nekřičet“ a „nešeptat“ a předávat zcela jasné, artikulované sdělení čtenáři.

Knihy v úpravě Milana Hegara se také pravidelně účastnily soutěže Nejkrásnější knihy roku. Již od roku 1957 v této soutěži získávaly četná ocenění.

6.3 Jiří Rathouský a české knižní umění

Autor užité grafiky a typograf Jiří Rathouský se narodil roku 1924. Během svého profesního působení upravil velké množství knih, které se například koncem 70. let počítaly na „desítky a desítky“ a podle Bohuslava Holého, autora životopisného medailonku v časopise Čtenář, publikovaném v prosinci 1977, by současná knižní grafika bez Rathouského

¹⁷ HOLÝ, Bohuslav. Knihy Milana Hegara. Čtenář. Praha: Orbis, 1977, **29**, 342.

¹⁸ HOLÝ, Bohuslav. Knihy Milana Hegara. Čtenář. Praha: Orbis, 1977, **29**, 343.

již „nebyla myslitelná“. Pro tyto superlativy je jeho typografický názor respektován jako originální, harmonický a poutavý, vždy respektující knižní předlohu i její určení. Úkol typografa coby zprostředkovatele ideového východiska je tedy pro Rathouského směrodatným činitelem, podle něhož se realizuje výsledná podoba knihy.

Originalita grafických a typografických návrhů ovšem v jeho tvorbě nikdy nepůsobí násilně či disharmonicky. Je výsledkem nalezené kompatibility autorových záměrů, společenského určení díla a kreativního úsilí knižního úpravce.

Silnou Rathouského stránkou byla ovšem také produkce grafických značek. Není tedy náhodou, že právě on byl autorem původní grafické struktury pražského metra z roku 1974, včetně ukazatelů, šipek a specifického fontu, zvaného *Metron*. Imaginace a přísná logika, schopnost vcítit se do myšlenkového naladění „spěhajícího městského člověka“ bylo definujícím faktorem v mantinelech tvorby tohoto mistra umění typografie a grafického designu.

7 Závěr

Tato bakalářská práce zkoumala reflexe jednotlivých ročníků soutěže o Nejkrásnější knihy roku mezi lety 1965 až 1989. Cíl práce spočíval v určení dobových estetických tendencí a nároků na tzv. krásnou knihu, jejíž podoba se v našem kulturním prostředí významně vyvíjela již od konce 19. století.

Ačkoliv byla původní soutěž, na níž navazuje i současná soutěž Nejkrásnější české knihy roku, založena již roku 1928, její kontinuita byla několikrát přerušena. Napoprvé před druhou světovou válkou, napodruhé koncem čtyřicátých let z „přirozeného“ nezájmu nového socialistického zřízení o „nemasový“ charakter knižních tisků s vysokou estetickou úrovní a naposledy po roce 1963, mimo jiné kvůli „příliš osobním stanoviskům uvnitř poroty“.

Obnovená soutěž s dodnes nepřerušenou padesátiletou tradicí začínala jako širší odborná platforma pro reflexi neutěšeného a ve své době hojně kritizovaného stavu československého průmyslu typografického a polygrafického. Na stránkách odborného časopisu Typografia se v druhé polovině šedesátých let objevovaly otevřeně kritické články, poukazující na stagnující úroveň československé knižní produkce ve srovnání se zahraničními trendy. V prvních letech existence se soutěž potýkala s nízkými počty zaslaných publikací a odborná veřejnost docházela k závěru, že česká krásná kniha je ve „slepé uličce“. Objevuje se například kritika nekvalitního papíru a nerovnoměrného kvalitativního standardu mezi nakladatelstvími, což se nejčastěji týkalo nakladatelství Artia.

Po srpnové okupaci roku 1968 došlo ve vedení institucí, organizujících soutěžní klání nejkrásnějších knih, k postupným personálním změnám, což se odrazilo nejen ve stanovách soutěže, ale i v reflexní rétorice tehdejšího odborného tisku. Po celá sedmdesátá léta je patrné určité „zakonzervování“ inovačního a kritického potenciálu, omezující se na opakovanou

chválu stále stejných aspektů, tedy kreativní invence grafického řešení knih a neúčinnou kritiku, vztaženou k nedostačující kvalitě polygrafie a využitého materiálu. Specifikem a dobovým etalonem byla transformace společenského poslání soutěže o nejkrásnější knihy. Pokud si v přerušených etapách od dob umělecké avantgardy dvacátých let udržovala estetickou a materiální hodnotu, založenou na vizuálním vjemu, s nástupem normalizace se situace změnila. Kniha přijala dobově podmíněnou funkci ideového nosiče, zodpovědného za rozšiřování socialistického povědomí mezi čtenáře. Původní smysl soutěže tedy byl na dvě desetiletí převrácen a politizován.

Mnoho změn nemělo nastat ani v osmdesátých letech při tzv. přestavbě, byť druhá polovina závěrečného desetiletí existence socialistického zřízení se nesla v duchu integrace výpočetních jednotek, což v důsledku ovlivnilo i kvalitu tuzemské knižní produkce. Na stránkách Typografie se objevovala i jména v zahraničí oceněných výtvarných umělců s negativním kádrovým posudkem, například Markéty Prachatické, již bylo umožněno studium až po roce 1989.

Těsně po pádu komunistického zřízení došlo k bilančnímu srovnání stavu knižní kultury v politicky proměněné zemi. Osobnosti tehdejší knižní kultury se vyjádřily s obavami o osud československé krásné knihy v dravém komerčním prostředí. V roce 1990 se Oldřich Hlavsa v soukromé korespondenci s kunsthistorikem Jiřím Šetlíkem negativně vyjádřil ke skutečnosti rozpadu velkých nakladatelských celků, což se dle jeho mínění, spolu s vzestupem počítačově kontrolované výroby, mělo odrazit na snížení vizuální kvality knižní produkce.

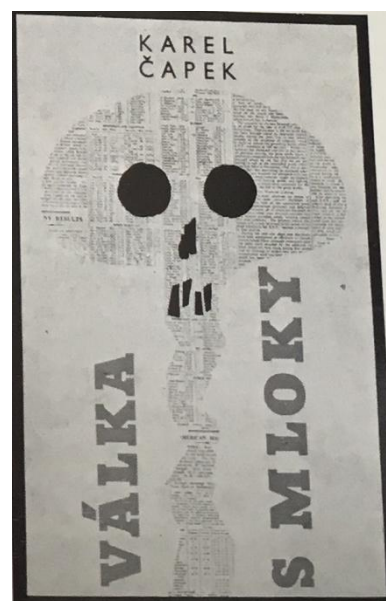
V té době nejistá budoucnost však měla české knižní kultuře přinést rozvoj a netušené možnosti, o nichž dodnes každý rok hlasuje porota soutěže Nejkrásnější české knihy roku. Tradice krásné knihy tedy pokračuje dál.

8 Galerie obálek oceněných knih

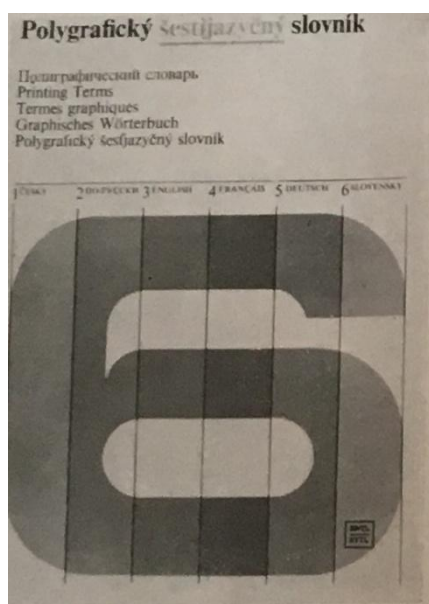
Tato namátková galerie obálek knih oceněných v soutěži o nejkrásnější knihy roku slouží k ilustraci československé knižní estetiky během období zkoumaného autorem této práce.

1 Knihy roku 1965

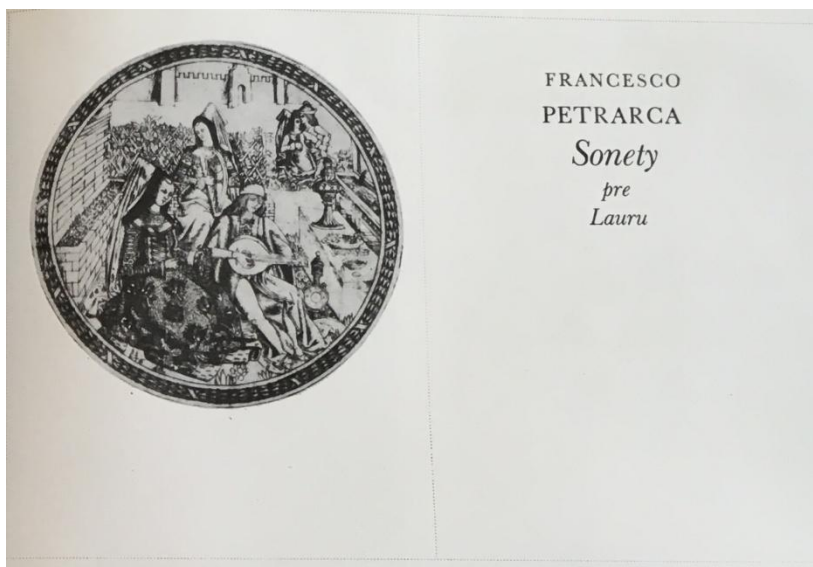
2 Knihy roku 1965

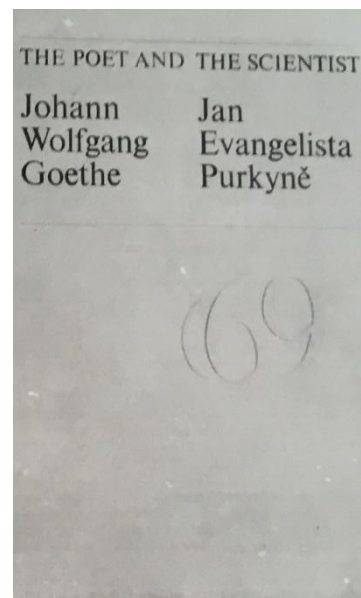
3 Knihy roku 1967

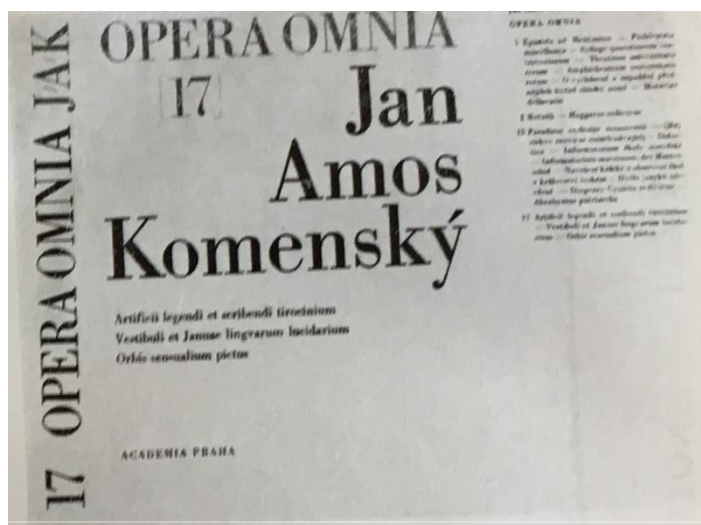
4 Knihy roku 1967

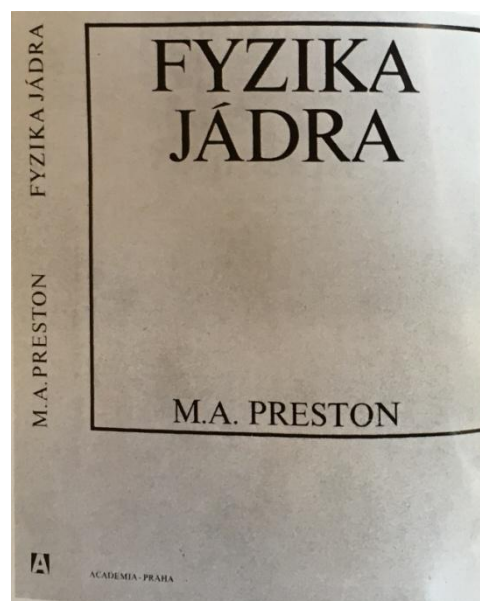
5 Knihy roku 1968

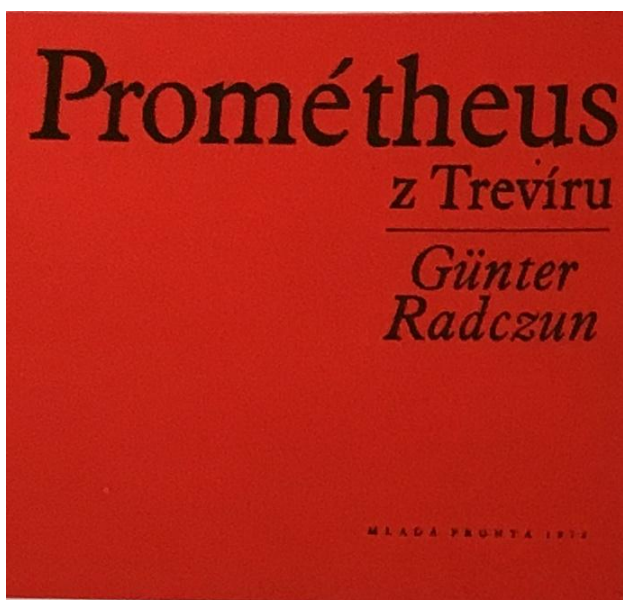
6 Knihy roku 1968

7 Knihy roku 1970

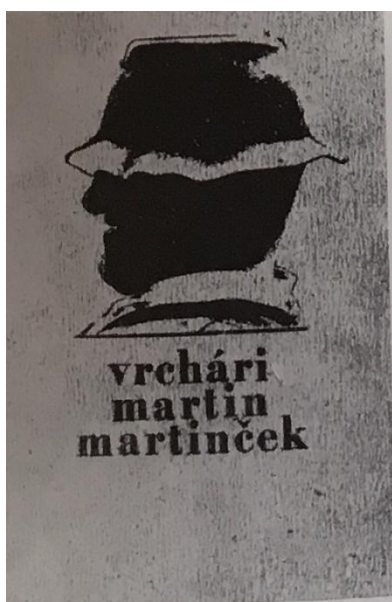
8 Knihy roku 1970

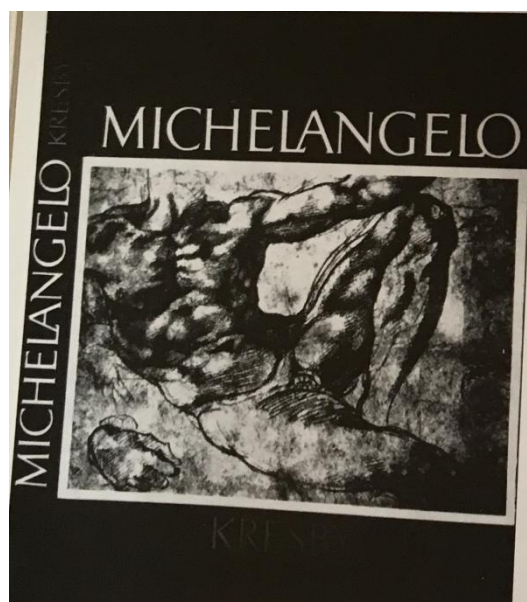
9 Knihy roku 1972

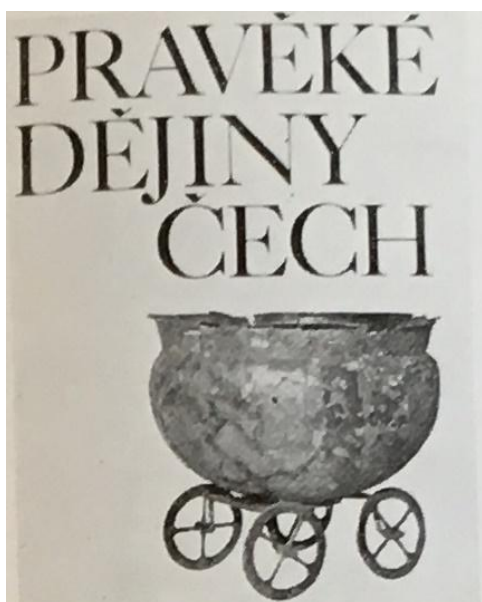
10 Knihy roku 1972

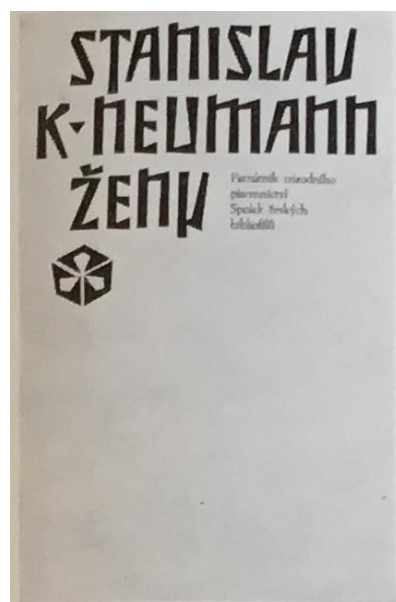
11 Knihy roku 1975

12 Knihy roku 1975

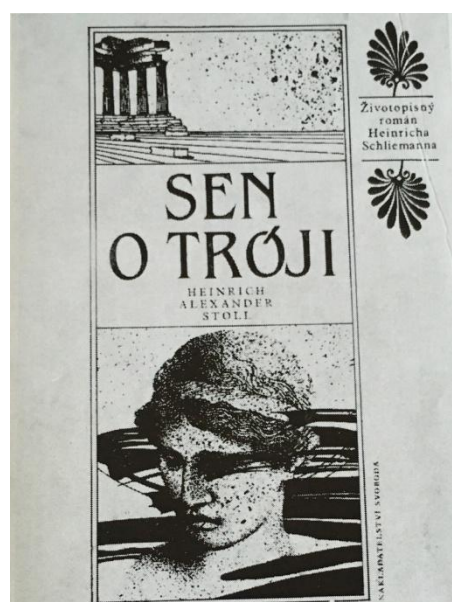
2Knihy roku 1978

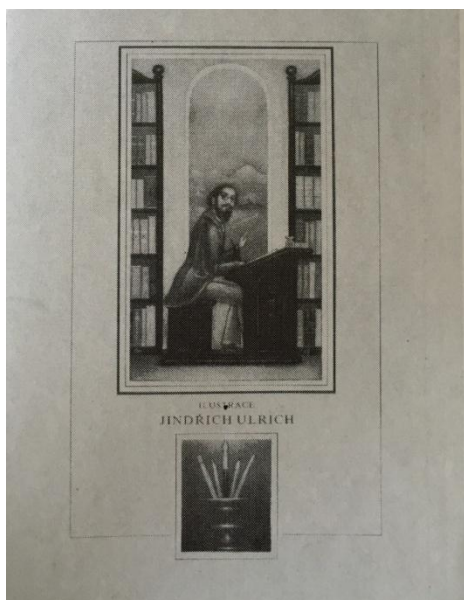
3Knihy roku 1978

4Knihy roku 1983

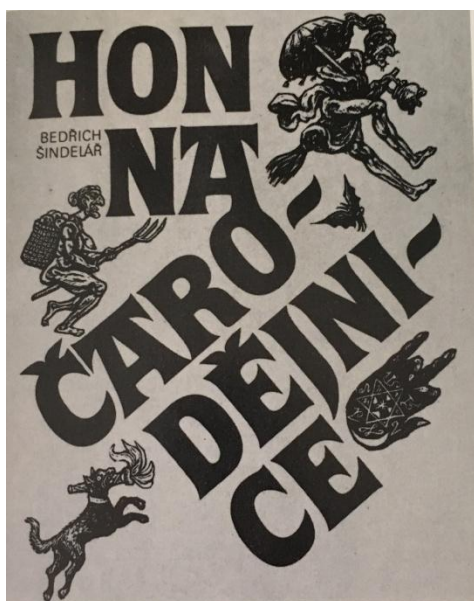
5Knihy roku 1983

6Knihy roku 1985

7Knihy roku 1985

8Knihy roku 1986

20 Knihy roku 1986

9 Použitá literatura

Monografické zdroje

1. KAČEROVSKÁ, Julie. Kniha - objekt ve veřejném prostoru. Vyd. 1. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění, 2013, 285 s. ISBN 978-80-214-4840-7.
2. PRIMUS, Zdenek. Umění je abstrakce: česká vizuální kultura 60. let. 1. vyd. Praha: Kant ve spolupráci s Arbor vitae, 2003, 328 s. ISBN 80-86300-14-5.
3. TOMAN TYLOVÁ, Barbora (ed.). *Jde o to, aby o něco šlo: typograf Oldřich Hlavsa*. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-055-2.

Seriálové zdroje

4. Anketa Typografie. *Typografia*. 1973, **72**(6), 225.
5. BOHATEC, Miroslav. O nejkrásnější knihu.: O soutěži, hodnotící roční produkci. *Panorama*. 1966, (3), 10-11.
6. CIPÁR, Miroslav. *České a slovenské nejkrásnější knihy 1989*. Ministerstvo kultury ČSR, 1990. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
7. Československé nejkrásnější knihy 1972. *Typografia*. 1973, **72**(6), 215.
8. GROHMAN, Josef. Mezinárodní rok knihy. *Čtenář*. Praha: Orbis, 1972, **24**(2).
9. HLAVÁČEK, Luboš. Krásná kniha Oldřicha Hlavsy. *Knižní kultura*. **2**(11), 452-458.
10. HOLÝ, Bohuslav. Typografie OLDŘICH HLAVSA. *Čtenář*. Praha: Orbis, 1977, **29**(6), 202-203.
11. HOLÝ, Bohuslav. Knihy Milana Hegara. *Čtenář*. Praha: Orbis, 1977, **29**, 342-343.
12. HOLÝ, Bohuslav. Typografie a užitá grafika Jiřího Rathouského. *Čtenář*. Praha: Orbis, 1977, **29**(12), 414-415.
13. HOUSKOVÁ, Jarmila. Blíží se významná výročí. *Čtenář*. Praha: Orbis, 1982, **34**(3).
14. CHMELOVÁ, Elena. Dva tucty najkrajších v Strahovském kláštore.: O knihách oceněných v soutěži o nejkrásnější knihu roku 1965 na výstavě v Praze. *Predvoj*. 1966, (15), 14.
15. JANSKÝ, František. *Československé nejkrásnější knihy 1980*. Ministerstvo kultury ČSR, 1981. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
16. JAVŮREK, Josef. Nejkrásnější knihy '66.: O stejnojmenné soutěži. *Typografia*. 1967, (4), 109-110.
17. JAVŮREK, Josef. *Československé nejkrásnější knihy 1969*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1969. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
18. JANSKÝ, František. Nejkrásnější knihy ČSSR.: R. 1978. *Typografia*. 1979, **82**(10), 377-384.
19. KNEIDL, Pravoslav. Soutěž o nejkrásnější knihy roku 1965. *Typografia*. 1965, (5), 138-144.
20. KNEIDL, Pravoslav. *Československé nejkrásnější knihy 1968*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1969, , 12-13. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
21. KNEIDL, Pravoslav. Nejkrásnější knihy. Najkrajšie knihy.: Výsledky čs. soutěže, r. 1979. *Typografia*. 1980, **83**(9), 337-343.
22. KUDRNA, Miroslav. *Československé nejkrásnější knihy 1984*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1985. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
23. MIKULA, Jiří. *Nejkrásnější knihy '82*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1983. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.

24. Najkrajšie knihy ČSSR 1975: Zo správy celoštátnej poroty. *Typografia*. 1976, **79**(9), 335.
25. Nejkrásnější knihy 1968. *Typografia*. 1969, **72**(6), 178-191.
26. Nejkrásnější kniha 69. *Typografia*. 1970, **73**(8-9), 229-240.
27. Nejkrásnější knihy '70. *Typografia*. 1971, **74**(5), 145.
28. Nejkrásnější knihy ČSSR 1974. *Typografia*. 1975, **78**(7), 255-263.
29. PTÁČEK, Michal. Polygrafická sci-fi: Je možné vytisknout a vydat knihu bez chyb? *Typografia*. 1982, **85**(1).
30. Řád celostátní soutěže o nejkrásnější knihy roku. *Typografia*. 1973, **72**(6), 216.
31. ŠMEJKAL, Václav. 60 let spolku českých bibliofilů. *Čtenář*. Praha: Orbis, 1968, **20**(12), 412-414.
32. VESELÝ, Marián. *Československé nejkrásnější knihy '81*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1982. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
33. VESELÝ, Marián. *Československé nejkrásnější knihy 1983*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1984. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.
34. VESELÝ, Marián. *Československé nejkrásnější knihy 1985*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1986. Katalog soutěže o nejkrásnější české knihy roku.